

Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ
ΕΠΤΑ
ΗΜΕΡΕΣ

25 ΜΑΡΤΙΟΥ 2001

Η ΣΗΜΑΙΑ

Η ΣΗΜΑΙΑ

Εννοια και συμβολισμοί
της σημαίας

Της **Αλίκης Νικηφόρου**

Από την Αλώση
έως την Επανάσταση

Της **Αναστασίας Ρ. Κούλη**

Σε χαρακτηριστικά του Αγώνα

Της **Δήμητρας Κουκίου-Μητροπούλου**

Η ελληνική σημαία

Του **Ιωάννη Μαζαράκη-Αινιάνος**

Η Επτάνησος Πολιτεία

Της **Αλίκης Νικηφόρου**

Από τους αγώνες της Κρήτης

Του **Θεοκάρη Δετοράκη**

Σάμος, Μακεδονία, Β. Ηπειρος

Της **Αγγελικής Καραπάνου-Παλόγλου**

Σημαίες με τη δική τους ιστορία

Της **Ευθυμίας Παπασπύρου-
Καραδημητρίου**

Η συλλογή σημαίων του
Εθνικού Ιστορικού Μουσείου

Της **Νατάσας Καστρίτη**

«Γαλανόλευκη η θωριά σου...»

Των **Ιφιγένειας Βογιατζή
Ολγας Φακατσέλη**

Σχεδιάσματα σημαίων
στο αρχείο της ΙΕΕΕ

Της **Μαρίας Παπαναστασίου-
Τσίγκρηλα**

Εξώφυλλο:

Τρίχρωμη σημαία με σταυρό και επιγραφή ΤΟΥΤΩ ΝΙΚΑ, παρόμοια μ' εκείνη του Αλέξ. Υψηλάνη, στήνει ο Νικόλαος Μητρόπουλος στο φρούριο των Σαλώνων (Αμφισσα). Εγχρωμη λιθογραφία του Ντυπρέ, 1825.

Υπεύθυνη «Επτά Ημερών»

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΡΑΪΟΥ

Εννοια και συμ

Της **Αλίκης Νικηφόρου**

Δρος Ιστορίας, διευθύντριας Αρχείων
Νομού Κερκίρας

ΟΙ ΛΑΟΙ ΑΠΟ ΠΟΛΥ ΠΑΛΙΑ άρέσκονταν στη χρήση εμβλημάτων με τα οποία ταυτίζονταν. Αρκεί να αναφερθούμε στη χρήση του εμβλήματος της κιβωτού από τους Εβραίους ή του λευκού ίππου από τους Πέρσες.

Αλλά και στους νεότερους χρόνους τα κράτη χρησιμοποιούσαν εμβλήματα για να εκπροσωπηθούν. Η προσέγγιση της διαδικασίας επιλογής αυτών των εμβλημάτων καθιστά απαραίτητη τη διάκριση μεταξύ έθνους και κράτους, αφού για παράδειγμα στη Δύση διαπιστώνουμε σπάνια εθνικά εμβλή-

ματα (γαλατικός κόκορας, ιρλανδικό τριφύλλι ή βασικός σταυρός) να μετατρέπονται σε κρατικά. Αντίθετα στη μακρά διάρκεια από τον 12ο ως και τον 19ο αιώνα, σε πολλές περιπτώσεις ατομικά ή οικογενειακά εμβλήματα εξελίχθηκαν σε κρατικά, μέσα από την ακόλουθη διαδικασία: μετατροπή ενός ατομικού εμβλήματος σε οικογενειακού, από οικογενειακό σε έμβλημα δυναστείας, πέρασμα στη συνέχεια από τη μοναρχία στη διακυβέρνηση και από τη διακυβέρνηση στο κράτος (βλ. λεοντάρι Κάτω Χωρών, αετό Πολωνίας κ.ά.).

Στην εμβληματική παρουσίαση των συγχρόνων κρατών κυρίαρχη είναι η θέση της σημαίας. Πρόκειται για έμ-

βλημα που επισκίασε όλα τα υπόλοιπα (σκήπτρο, θρόνο, κορώνα κ.ά.) και το ερώτημα που προκύπτει είναι από πότε κομμάτια υφάσματος αναρτήθηκαν σε κοντάρια και μεταβλήθηκαν σε κώδικες.

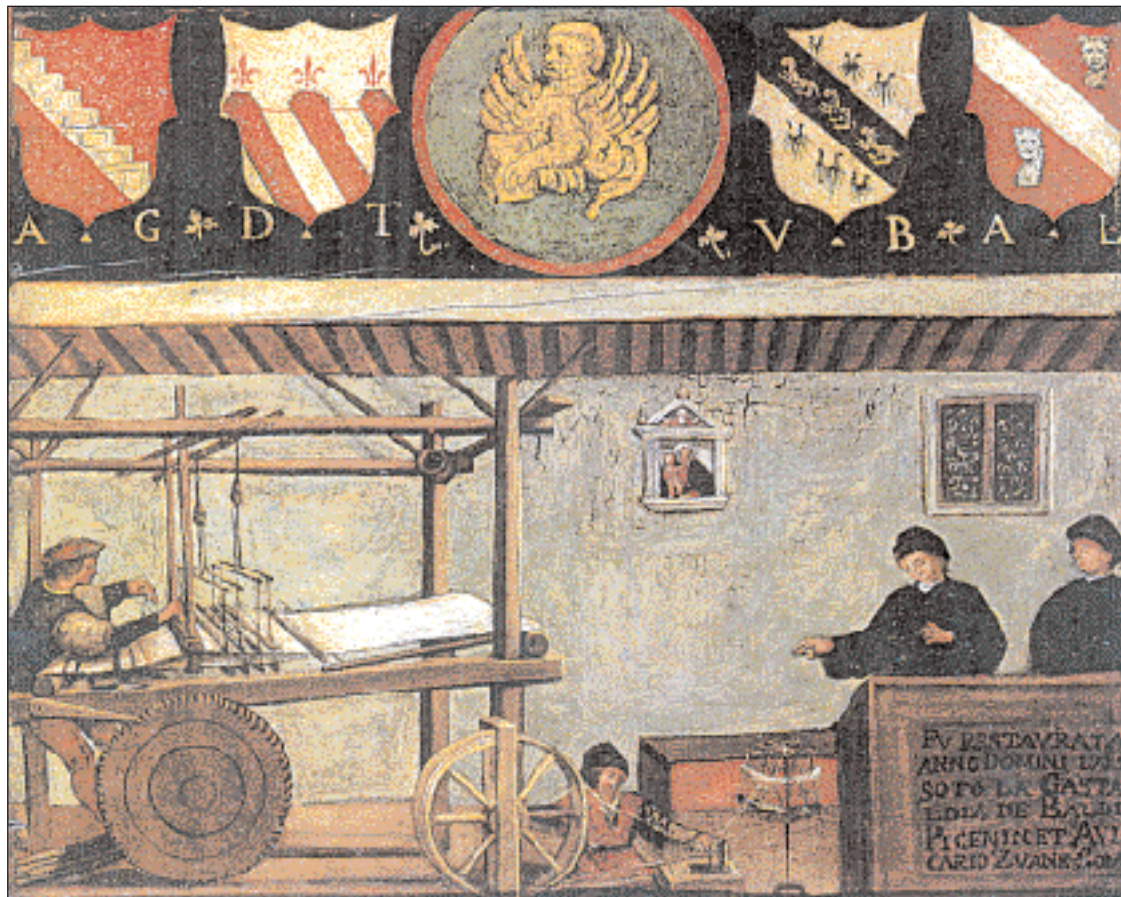
Επιμέλεια αφιερώματος:

ΣΤΑΜΑΤΙΑ ΜΑΡΚΕΤΟΥ

Βολισμοί της σημαίας

◀ Λεπτομέρεια από πίνακα με παράσταση της ναυμαχίας της Ναυπάκτου (1571), όπου ενωμένοι οι χριστιανικοί στόλοι αντιμετώπισαν τον οθωμανικό. Μέσα από τα διαφορετικά λάβαρα γίνεται η αναγνώριση των πολεμικών πλοίων (φωτ.: «Ιστορία του Ελληνικού Έθνους», Εκδοτική Αθηνών).

▲ Απεικόνιση του βενετικού λειονταριού που διδάσκει την τέχνη της υφαντουργικής των μεταξωτών υφασμάτων στους τεχνίτες εν μέσω θρησικών ευγενών οικογενειών. Μουσείο Civico Correr, Βενετία 1729.

Η έννοια της σημαίας άρχισε να διαμορφώνεται κατά τη διάρκεια πολεμικών επιχειρήσεων ή μεταναστεύσεων διάφορων λαών της αρχαιότητας (Ασσύριοι, Χαλδαίοι, Χιτιτίτες κ.ά.) που συνήθιζαν να αποτυπώνουν τους προστάτες θεούς τους σε υφάσματα, τα οποία αναρτούσαν στην αρχή σε κοντά και στη συνέχεια σε μακρύτερα κοντάρια. Στην ελληνική αρχαιότητα λέγεται ότι σημαίες από ύφασμα χρησιμοποιήθηκαν στην ξηρά για πρώτη φορά από το στρατό του Μ. Αλεξάνδρου, ενώ στη θάλασσα η χρήση τους μαρτυρείται από τη μυκηναϊκή περίοδο (αγγείο της Φυλακωπής στη Μήλο). Ανάλογα σημεία αναγνώρισης, γνωστά ως σίγνα, χρησιμοποιούσαν και οι Ρωμαίοι.

Με το χριστιανισμό η θρησκευτική σημαία, το λάβαρο, αποτέλεσε σύμβολο αναγνώρισης της νίκης αλλά και της προστασίας του Χριστού και επομένως διαυλο επικοινωνίας του επίγειου κόσμου με τον επουράνιο. Στη συνέχεια στο Βυζάντιο αλλά και στη Δύση χρησιμοποιήθηκαν λάβαρα ή φλάμπουρα για να συμβολίσουν μία προστασία δεδο-

μένη ή επιθυμητή, και στη συνέχεια πολλά απ' αυτά εξελίχθηκαν σε σημαίες.

Με τη σκέψη ότι όλα τα εμβλήματα του κράτους διευκολύνουν το διάλογο που οδηγεί στην προσέγγιση της ταυτότητας, της ιστορίας, των προθέσεων αλλά και των πηγών άντλησης των δυνάμεών του, εμβλήματα όπως η σημαία θα περίμενε κανείς να έχουν προσφέρει ένα γόνιμο έδαφος μελέτης στον ιστορικό, αλλά και τον ανθρωπολόγο ή τον κοινωνιολόγο, αφού από τότε που η ιστορική σκέψη πολλαπλασίασε τα ερωτήματά της, ανέπτυξε τη συνεργασία της με άλλες συγγενείς επιστήμες.

Αυτό όμως δεν συνέβη και η σημασιολογία δεν κατόρθωσε είτε να εκμεταλλευτεί την ανάπτυξη νέων επιστημών που μελετούν τους κώδικες, όπως της σημειολογίας, ή του-

Ταυτισμένη με τα ιδεώδη αλλά και τα πάθη των λαών, έχει αμιγώς εμβληματικό χαρακτήρα

► **Δουκική πομπή. Οι οκτώ σημαίες που μέτεχον παραίθενται στη δουκική πομπή ανάλογα με την κατάσταση που βρίσκεται η συγκεκριμένη οτιγμή το βενετικό κράτος. Προηγούνται οι δύο άσπρες σημαίες όταν διήγε περίοδο ειρήνης. Οι κόκκινες συμβόλιζαν τον πόλεμο, οι κνανόχρωμες τη σύναψη συμμαχιών, ενώ η μοβ την ανακωχή. «Λειπομέρεια από τη ζωφόρο της αίθουσας του επαρχιακού συμβουλίου -Ca' Corner- Βενετία 1896-1897».**

λάχιστον να επωφεληθεί από την ανανέωση των μεθόδων της εραλδικής, αλλά αφέθηκε στους ασχολούμενους με τη στρατιωτική τέχνη ή τη συλλογή παρασήμων, με συνέπεια οι εργασίες που έχουν προκύψει να χαρακτηρίζονται από ελλειμματική προσέγγιση, αντιφάσεις και κυρίως έλλειψη προβληματικής.

Ένα τόσο πλούσιο τεκμήριο της ανθρωπολογικής ιστορίας δεν έχει συνεισφέρει στη γνώση της ιστορίας των κρατών των νεότερων χρόνων. Ο λόγος είναι απλός. Η σημαία προξενεί φόβο στον ερευνητή. Πρόκειται για σύμβολο που χρησιμοποιείται ευρύτατα και επειδή ταυτίζεται με τα ιδεώδη αλλά και τα πάθη των λαών, είναι σε θέση ανά πάσα στιγμή να αναμοχλεύσει κοινωνικές, πολιτικές όσο και θρησκευτικές διαφοροποιήσεις. Αρκεί να αναφερθούμε στο σάλο που δημιουργήθηκε τον περασμένο Οκτώβριο στη χώρα μας, με αφορμή την παρέλαση για την επέτειο του 1940, για να κατανοήσουμε το πρόβλημα.

Στη δυσκολία αυτή προστίθενται και τα προβλήματα φυσικής προσέγγισης σημαίων του παρελθόντος, ιδιαίτερα για σημαίες προ του 17ου αι., διότι ελάχιστα έχουν διατηρηθεί ως τις μέρες μας, με αποτέλεσμα να μην καλύπτεται το κενό από τις συχνές τους απεικονίσεις, κυρίως σε τεκμήρια που σχετίζονται με τον πόλεμο ή το εμπόριο (πορτογάλους, γεωγραφικούς χάρτες, ταξιδιωτικούς ή εμπορικούς οδηγούς κ.ά.), αφού η εικονογραφική προσέγγιση από την αρχαιολογική παρουσιάζει σημαντικές διαφοροποιήσεις.

Πολιτιστικά δάνεια

Η σημασιολογική αποτύπωση της λεκάνης της Μεσογείου στη μακρά διάρκεια στα τεκμήρια που αναφέραμε, μοιραία αντιπαραθέτει στην εμβληματική απεικόνιση των χριστιανικών κρατών, εκείνη των κρατών του Ισλάμ και προδίδει την εραλδική δυτικοποίηση του μουσουλμανικού κόσμου, που δεν είναι ούτε ευκαιριακή ούτε τυχαία. Χαρακτηριστικό παράδειγμα η Οθωμανική Αυτοκρατορία που υποβάλλει τα εμβλήματά της και ιδιαίτερα τις σημαίες της, σε μια διαρκή αναπροσαρμογή σε όλη τη διάρκεια της ύπαρξής της, με στόχο την προσέγγιση των αντιστοίχων της χριστιανικής Δύσης.

Ακόμα μια περίπτωση που η Ευρώπη γεννά και στη συνέχεια εξάγει πολιτιστικά στοιχεία σε άλλους λαούς. Κατ' αρχάς στους μουσουλμανικούς και στη συνέχεια σε ολόκληρο τον κόσμο. Ως δίοδοι διάχυσης των ευρωπαϊκών συμβόλων και εμβληματικών κωδικών, όπως και κατά την αρχαιότητα, λειτουργούν οι θαλάσσιες διαδρομές, οι πόλεμοι και το εμπόριο. Στη συνέχεια τη σκυτάλη παίρνει η διπλωματία που φροντίζει να διαδοθούν οι αποτυπώσεις των σημαίων με τη διεύρυνση της κυκλοφορίας της έντυπης παραγωγής τους σε κώδικες, εγκυκλοπαίδειες, λεξικά κλ.π., ενώ στις μέρες μας το ρόλο αυτόν διαδραματίζουν οι διεθνείς παγκόσμιες οργανώσεις με τις μεγάλες αθλητικές συναντήσεις (ποδόσφαιρο, Ολυμπιακοί Αγώνες) και την υποστήριξη που τους προσφέρουν.

Ο προσδιορισμός εξάλλου των κρατών ή των περιοχών που λειτουργήσαν ως πηγές διάδοσης εμβλημάτων στην Ευρώπη, σε συνδυασμό με την περίοδο που αυτές ενεργοποιήθηκαν, παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον για τον ιστορικό. Για τη μεσαιωνική περίοδο, π.χ., το Βυζάντιο εξήγαγε εμβλήματα ως τον 13ο αι. και αργότερα ήταν η Αγία Αυτοκρατορία που ανέλαβε τη διάχυσή τους στη Δύση. Η Γαλλία και στη συνέχεια το κράτος της Βουργουνδίας παρέλαβαν τη σκυτάλη, ενώ τη σημαντική δραστηριότητα της Σικελίας στο δανεισμό εμβλημάτων στην καρδιά της Μεσογείου, διαδέχθηκε στη νεότερη εποχή η Ισπανία με τη βοήθεια των ισχυρών δεσμών της με τη βουργουνδική παράδοση. Η Ισπανία ευθύνεται σε μεγάλο βαθμό για τη μύηση των μουσουλμανικών λαών στα ευρωπαϊκά εμβλήματα και κυρίως στις σημαίες.

Σημασιολογία και σημειολογία

Όσο κι αν η σημαία δεν είναι παρά ένα σύστημα συμβόλων διαρθρωμένων γύρω από το χρώμα, στοιχείο που τη βοήθησε να διαδοθεί με τόσο ευκολία

από τη Δύση στην Ανατολή –ακριβώς επειδή το χρώμα αποτελεί παντού και πάντοτε ένα ευρέως χρησιμοποιούμενο πολιτισμικό στοιχείο– εντούτοις το χρώμα είναι ικανό να διακρίνει τον έναν πολιτισμό από τον άλλο και μία εποχή από μια άλλη. Η παραμικρή διαφοροποίηση της τάξης και της απόχρωσης στη χρήση του χρώματος είναι ικανή να μεταβάλλει τα μηνύματα της εμβληματικής απεικόνισης. Γι' αυτό τα πολιτισμικά δάνεια που σχετίζονται με τη σημαία θέτουν έναν ευρύ προβληματισμό στον ανθρωπολόγο που θα κληθεί να ερμηνεύσει τη χρήση του χρώματος τη συγκεκριμένη περίοδο.

Αρκεί να αναρωτηθεί κανείς τη σχέση του κόκκινου χρώματος στο Βυζάντιο, το Ισλάμ και τη Γερμανική Αυτοκρατορία κατά τον 12ο αι. Κόκκινα που παραπέμπουν σε διαφορετικούς κώδικες επικοινωνίας. Το ίδιο ισχύει και για τη χρήση ιδίων χρωμάτων από τα σύγχρονα κράτη. Το πράσινο της ιταλικής σημαίας ταυτίζεται με το πράσινο των αραβικών κρατών;

Παρ' όλα αυτά καμιά σημαία κανενός κράτους δεν μπορεί να ερμηνευτεί μόνη της αλλά πάντοτε σε αντιπαραβολή με κάποια άλλη, κάποια που χωρίς αμφιβολία όφειλε ή να συναντηθεί ή να συνεργαστεί ή να εναντιωθεί. Η περίπτωση της ελληνικής σημαίας σε σχέση με την οθωμανική αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα,

χωρίς να είναι το μοναδικό.

Το συμπέρασμα προκύπτει αβίαστα. Η ένταξη της σημασιολογίας στον προβληματισμό της σύγχρονης έρευνας δεν υπάρχει αμφιβολία, ότι θα προσφέρει πολλά στην ιστορία των κρατών των νεότερων χρόνων, Δύσης και Ανατολής, αφού η σημαία οδηγεί κατευθείαν στην καρδιά του κράτους, επιτρέποντάς μας να προσεγγίσουμε τις τάσεις, τις επιδιώξεις και γενικά τη φυσιογνωμία που αυτό διαμόρφωσε και κοινοποίησε προς τον έξω κόσμο. ❦

▲ **Λάβαρο του Οικουμενικού Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως. Πολλά από τα λάβαρα, αρχικά θρησκευτικά σύμβολα, εξελίχθηκαν στη συνέχεια σε σημαίες.**

Από την Αλωση έως την Επανάσταση

Της **ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΣ Ρ. ΚΟΥΛΗ**

Επιστ. συνεργάτιδος Εθνικού
Ιστορικού Μουσείου

Η ΜΑΚΡΑ και συναρπαστική πορεία του εθνικού μας συμβόλου αρχίζει τα πρώτα χρόνια μετά την Αλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Οθωμανούς το 1453. Το 1464 ο Πελοποννήσιος Κροκόνδειλος Κλαδάς ύψωσε στη Μάνη και στη Χειμάρα πορφυρή σημαία επαναστατική με τον δικέφαλο αετό, διακηρύσσοντας τη συνέχεια με τη Βυζαντινή αυτοκρατορία και την πίστη στην εθνική αναγέννηση.

Οι σπαχήδες της Ηπείρου, ένοπλα τοπικά σώματα ιππέων που εντάσσονταν στον οθωμανικό στρατό, ήταν οι πρώτοι που με άδεια της Πύλης ύψωναν σημαία στα όρια της περιοχής τους. Η σωτήρια επέμβασή τους στην κρίσιμη πολιορκία της Βαγδάτης (1639) υπό την ανεμίζουσα σημαία τους με τον μαχητή Άγιο Γεώργιο, θορύβησε το Σουλτάνο. Έτσι, παρά την εντυπωσιακή τους νίκη, οι Έλληνες σπαχήδες υποχρεώθηκαν σε εξισλαμισμό. Αποτέλεσμα ήταν η διάλυση του σώματος και η καταφυγή τους στη Δύση (οι μετέπειτα ονομαστοί μισθοφόροι Stradioti).

Τα αρματολικά και κλέφτικα σώματα με τις σημαίες τους και οι θαλασσινοί με τις παντιέρες (ιταλ. bandiera) τους εξέφραζαν τον πόθο της ελευθερίας και τη συνείδηση της εθνικής ταυτότητας. Δημοτικό τραγούδι περιγράφει τον καπετάν Κατσούδα «στον κάμπο φλάμπουρο και στη κορφή μπαϊράκι». Από το βυζαντινό φλάμουλο (flammulum), την πολεμική σημαία στο σχήμα της φλόγας προέρχεται το φλάμπουρο. Οι κλεφταρματολοί το χρησιμοποιούσαν στις γιορτές, σε αντίθεση με το πολεμικό μπαϊράκι (τουρκ. bayrak). Τα φλάμπουρα ήταν συνήθως μονόχρωμα ενώ τα μπαϊράκια ήταν δίχρωμα, με το κόκκινο να κυριαρχεί σε συνδυασμό με το λευκό ή το γαλάζιο. Ολα έφεραν το ιερό σύμβολο του σταυρού.

Ιερά Σύμβολα

Κατεχοκίνη εθνικό σύμβολο, θρησκευτικό και πολιτικό, ήταν και παρέμεινε ο ελευθερωτής και μαρτυρικός σταυρός «Σημάδι μέγα φλάμπουρο, Σταυρόν τον του Κυρίου, και τότε να συγκλίνωσιν οι έσω με τους έξω, να γίνει

▲ Ο αυτοκράτορας Θεόφιλος (829-842) προσέρχεται έφιππος στον ναό της Θεοτόκου των Βλαχερνών, στην Κωνσταντινούπολη, συνοδευόμενος από τρεις σημαιοφόρους με σημαίες-φλάμουλες (flammulum) σημαίες στο σχήμα της φλόγας. Πηγή: A. Grabar-M. Manoussacas «L'illustration du manuscrit de Skylitzes»-Venise 1979.

◀ Λάβαρο από τη Βόρειο Ηπειρο που διατηρεί τα χαρακτηριστικά από τα αρματολικά φλάμπουρα με πορφυρούς σταυραειούς (δικέφαλο αετό και σταυρό), αειούς σε πτήση και αιχμές λογχών. (Εθν. Ιστορ. Μουσείο).

◀ Η ζωγραφισμένη διπλής όψεως σημαία του Τούσια Μπότσαρη –δώρο της Μεγάλης Αικατερίνης– φέρει τον Άγιο Γεώργιο και τον Άγιο Δημήτριο με την επιγραφή ΑΠΟΓΟΝΗ ΤΟΥ ΠΗΡΟΥ. Υπήρξε η σημαία του Σουλίου και της Εξόδου των «Ελεύθερων Πολιορκημένων» στις 10 Απριλίου 1826 (Ιδιωτική Συλλογή).

► Σημαία που έφερε το υπό τον Π. Γρηγοράκη - Τζανετάκη σώμα της Ανατολ. Μάνης κατά την άλωση της Μονεμβασιάς το 1821. Υπέροχο δείγμα λαϊκής τέχνης, έφερε τα φιλικά σύμβολα, αλληγορικές παραστάσεις και τις επιγραφές «ΜΕΘ' ΗΜΩΝ Ο ΘΕΟΣ, ΠΡΩΤΟ ΕΓΙΤΟΣ ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑΣ] - Η ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ Η ΘΑΝΑΤΟΣ - ΙΣΧΝΙΚΑ - ΕΝΤΟΥΤΩ ΝΙΚΑ, Ω ΕΛΑΣ» (Εθν. Ιστορ. Μουσείο).

Τα λάβαρα και οι σημαίες των Ελλήνων αγωνιστών ενσάρκωναν τον βαθύ πόθο για ελευθερία

μούρτος μοχθηρός, ως οι πολλοί το λέγουν». Ο σταυρός συνδυαζόταν συχνά με παραστάσεις του Χριστού, της Παναγίας ή πολεμικών αγίων. Ο μαύρος αετός ή ο δικέφαλος αετός ανέμιζε μόνο στα μπαϊράκια. Τα επιμέρους σύμβολα, χρώματα και αναγραφές διαμορφώνονταν υπό το βάρος της ιστορικής παράδοσης και του συγκεκριμένου χρόνου και τόπου ώστε να εκφράσουν την ταυτότητα της κάθε ομάδας.

Ο θρυλικός Έλληνας καταδρομέας, αξιωματικός του Ρωσικού ναυτικού, Λάμπρος Κατσώνης ύψωνε κοντά στη ρωσική σημαία και λευκή με γαλάζιο σταυρό και παράσταση των Αγ. Κων/νου και Ελένης με την επιγραφή «εν τούτω νίκα». Μετά δε την υπογραφή της Ρωσοτουρκικής ειρήνης (1792), ύψωσε αυτοσχέδια σημαία με την επιγραφή «Λάμπρος -Πρίγκιψ της Μάνης- Ελευθερωτής της Ελλάδος». Τρεις οριζόντιες ζώνες και τρεις καρδιές σε γαλάζιο, κόκκινο και μαύρο χρώμα με δύο διασταυρούμενα ξίφη, διακήρυσσαν το

ετοιμοπόλεμο του άφοβου καταδρομέα που υπέγραφε τη σημαία του.

Ο Σουλιώτης Τούσιος Μπότσαρης είχε σημαία –δώρο της Μεγάλης Αικατερίνης της Ρωσίας– με τον Αγ. Γεώργιο στη μία όψη, τον Αγ. Δημήτριο στην άλλη και την επιγραφή «Απόγονοι του Πύρρου». Η όμορφη αυτή σημαία, που υψώθηκε στους πολέμους των Σουλιωτών με τον Αλή Πασά και στην πολιορκία του Μεσολογγίου, είχε ιστορία περιπετειώδη, καθώς μετά τη διάσωσή της από τον Κίτσο Τζαβέλλα μεταφέρθηκε στη Υδρα για να επιστραφεί αργότερα στους Τζαβελλαίους και μετά στην οικογένεια Μπότσαρη.

Σημαίες με παραστάσεις τοπικών αγίων εμφανίζονται στις πρώτες εξεγέρσεις: στην Κρήτη, κόκκινη με τον προστάτη Άγιο Τίτο, στη Χειμάρρα της Β. Ηπείρου, άσπρη με τους Ταξιάρχες Μιχαήλ και Γαβριήλ και στη Λευκάδα, λευκή με κόκκινο σταυρό του Αγ. Τιμόθεο και την Αγ. Μαύρα.

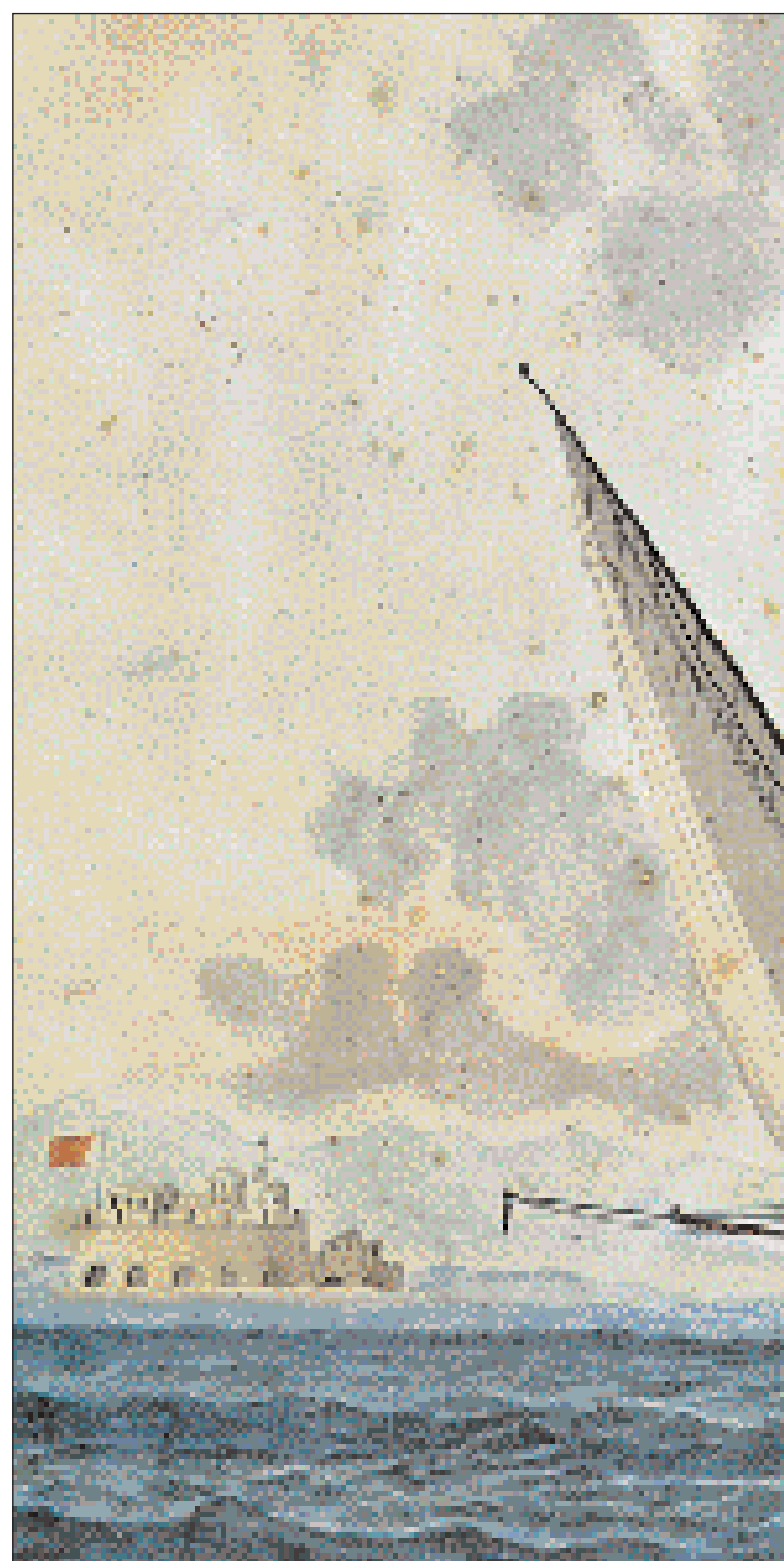
Ο Σταυραετός

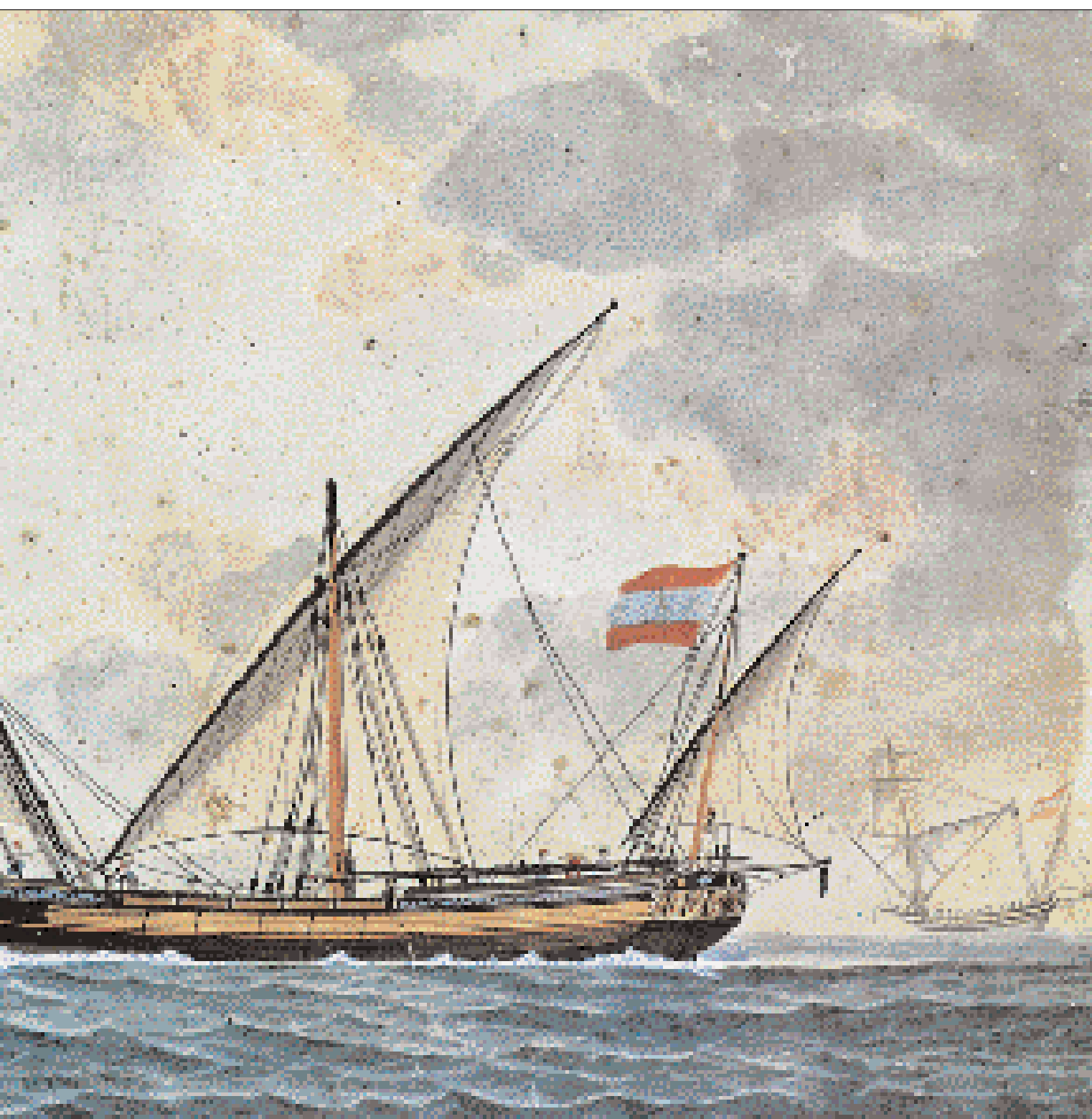
Στη Ρούμελη –στον κορμό της ελληνι-

κής χερσονήσου– κυριάρχησε ο τύπος της σημαίας με σταυραετό: δικέφαλο αετό με κορώνα και σταυρό, άμεση και συνειδητή ανάκληση της βυζαντινής συνέχειας. Η λαϊκή μούσα ύμνησε τον καπετάν Λιάκουρα, ταυτίζοντάς τον με τη σημαία του «Ένας μεγάλος σταυραετός, εκεί ψηλά βιγλίζει, Κρατεί στα νύχια του Σπαθί, κορώνα στο κεφάλι». Το σύμβολο αυτό –αγαπητό θέμα και της παραδοσιακής ελληνικής αργυροχρυσοχοΐας– φέρεται να έλκει τη μακρινή καταγωγή του από τη Χάγκα, τον τρομερό δικέφαλο αετό των Κομνηνών από την Παφλαγονία. Αλλά ο αετός είχε καθιερωθεί στη βυζαντινή σημαία ως πανάρχαιο σύμβολο εξουσίας και αποκαλυπτικό σύμβολο του Ευαγγελιστή Ιωάννη. Η ίδια η Κωνσταντινούπολη, μας λέει ο Θρύλος, χτίστηκε στη θέση της έπειτα από παρατήρηση αετών!

Συμβολισμοί της Ελευθερίας

Στο Μοριά οι σημαίες έφεραν συνήθως τον Άγιο Γεώργιο ή άλλον Άγιο και το Σταυρό με επιγραφές «Τούτω Νίκα»

◀ Η «Παναγία της Υδρας» του Ν. Τομπάζη. Μετά τη συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊναριζή (1774) τα ελληνικά εμπορικά πλοία ύφωναν–πλην της ρωσικής– τη γραικοτουρκική σημαία (γαγα). Χωρίς τον σταυρό και με μία γαλάζια λωρίδα ανάμεσα σε δύο κόκκινες απέδιδε «την καίσιαισιν των δούλων ή ραγιάδων». Σχεδιάσμα ανωνύμου το 1791. (Εθν. Ιστορ. Μουσείο).

ή «Ιησούς Χριστός Νικά». Ο κάθε καπετάνιος έφτιαχνε και τη δική του εκδοχή στην ίδια βασική ιδέα: το μπαϊράκι με σταυρό. Ο Κολοκοτρώνης το 1806 έφερε σημαία με τον σταυρό του Αγίου Ανδρέου.

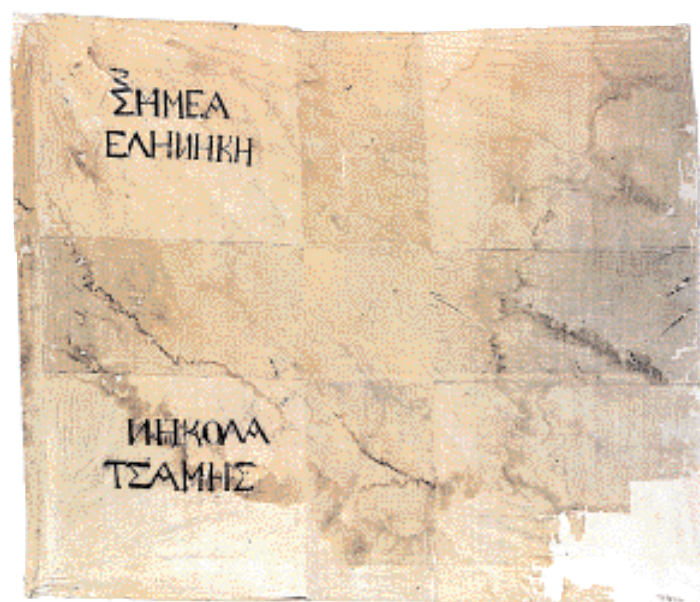
Συγχρόνως άρχισε να αναγράφεται στις σημαίες το σύνθημα–απόφαση «Ελευθερία ή θάνατος» αλλά και «ΙΧ.ΝΚ.» και «Μάχου υπέρ Πίστεως και Πατρίδος» από το «Αποθάνωμεν υπέρ Χριστού Πίστεως και της Πατρίδος ημών» που ο Φραντζής, ιστορικός της Αλώσεως, αποδίδει στον Κων/νο Παλαιολόγο.

Η σημαία που πρότεινε ο Ρήγας για «τα μπαϊράκια και τις παντιέρες της Ελληνικής Δημοκρατίας» έφερε το ρόπαλο του Ηρακλή με τρεις σταυρούς πάνω σε τρεις οριζόντιες ζώνες: κόκκινη «για την αυτοκρατορική πορφύρα και αυτεξουσιότητα του Ελληνικού λαού», λευκή «για την αθωότητα της δικαίας ημών αφορμής κατά της τυραννίας» και μαύρη «για τον υπέρ πατρίδος και ελευθερίας ημών θάνατον». Στο ίδιο πνεύμα ήταν και η σημαία που ύψωσε ο Αλέξανδρος Υψηλάντης

στο Ιάσιο (22/2/1821). Ήταν τρίχρωμη–μαύρο για τη θυσία, άσπρο για την αδελφότητα, κόκκινο για τον πατριωτισμό– και στη μία όψη έφερε το μυθικό Φοίνικα και τον «αόρατο ακτινοβολούντα οφθαλμόν» με την επιγραφή «εκ της στάκτης μου αναγεννώμαι». Στην άλλη όψη είχε κόκκινο σταυρό μέσα σε στεφάνι δάφνης και την επιγραφή «εν τούτω νικά».

Νησιωτικές σημαίες

Οι σημαίες των νησιών που πρωτοστάτησαν στον Αγώνα –Υδρα, Σπέτσες, Ψαρά– είχαν έναν συγκεκριμένο τύπο και το σύνθημα «Η ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ Ή ΘΑΝΑΤΟΣ». Σε λευκό ή μαύρο ή γαλάζιο κάμπο εγγεγραμμένο σε κόκκινο πλαίσιο (ποταμό αίματος) προβαλλόταν σύνθεση από πορφυρό ή λευκό σταυρό, άγκυρα (σταθερότητα της απόφασης) και λόγχη πάνω στην αντεστραμμένη ημισέληνο. Στην άγκυρα περιελίσσεται φίδι και στρέφεται προς ένα πουλί που μπορεί να ερμηνευθεί ως κουκουβάγια –το αρχαιοελληνικό σύμβολο της σοφίας– ή

▲ Σημαία Μακεδόνων αγωνιστών του 1821 με την επιγραφή ΣΗΜΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ και το όνομα του καπετάνιου ΝΗΚΟΛΑ ΤΣΑΜΗΣ (Εθν. Ιστορ. Μουσείο).

► Οι «Μαυροφόροι» του Δημ. Υψηλάντη, το πρώτο τακτικό ελληνικό στράτευμα της Ανεξαρτησίας, με τη σημαία τους που ήταν τριχρώμη με τον σταυρό και τον φοίνικα. Ο σταυρός της επίσημης χρησιμοποιείται όπως και σε άλλες σημαίες του Αγώνα ως αγχέμαχο όπλο. Λιθογρ. Α. Cheyere, 1821 (Εθν. Ιστορικό Μουσείο).

▼ Η ισιότιπη σημαία με τα σύμβολα «εφοδιαστικού ιερέως» της Φιλικής Εταιρείας που διατέθηκε από το Αχαϊκό Διευθυντήριο στους οπλαρχηγούς κατά την κήρυξη της Επανάστασης στην Πελοπόννησο. Η μοναδική σωζόμενη, του οπλαρχηγού της Ηλίδας, Γεωργίου Σισίνη, φυλάσσεται στο Εθνικό Ιστορικό Μουσείο.

αετός της κυριαρχίας. Το φίδι ερμηνεύεται ως ο μισπτός εχθρός του αετού, καθώς μόνον αυτό φθάνει στη φωλιά με τα αυγά καταστρέφοντας τη γενιά (το Γένος). Η αντεστραμμένη ημισέληνος παραπέμπει εντυπωσιακά στην πορφυρή σημαία της πόλης του Βυζαντίου των πρωτοχριστιανικών χρόνων, όταν η λευκή ημισέληνος, σύμβολο της πολιούχου Αρτέμιδος, αντιστράφηκε από τους χριστιανούς για να στηρίξει τον χριστιανικό σταυρό με το μονόγραμμα του Χριστού.

Τα Σύμβολα της Φιλικής Εταιρείας

Οι καπεταναίοι Λόντος, Ζαΐμης, Ρούφος μπήκαν στην Πάτρα με κόκκινη σημαία με μαύρο σταυρό πάνω σε αντεστραμμένη λευκή ημισέληνο (24/3/1821). Αυτή τη σημαία ευλόγησε ο Παλαιών Πατρών Γερμανός (26/3/21) στη πλατεία Αγ. Γεωργίου όπου πλήθη συνέρρεαν να προσκυνήσουν τον ξύλινο σταυρό και να πάρουν εθνόσημα από ερυθρό ύφασμα και κυανό σταυρό. Η απήκηση του πολεμικού καλέσματος οδήγησε το Αχαϊκό Διευθυντήριο στην απόφαση να διανείμει σημαίες στις επαρχίες. Στο Εθνικό Ιστορικό Μουσείο φυλάσσεται η σημαία της Ηλίδας που δόθηκε στον Γ. Σισίνη, η μόνη σωζόμενη από αυτές τις σημαίες. Εδώ κυριάρχησαν τα σύμβολα της Φιλικής Εταιρείας, καθώς η πίστη σε αυτήν την Ανώτερη Αρχή ενορχήστρωνε τις επαναστατικές δυνάμεις ως το ξέσπασμα της Επανάστασης. Ο πολύπλοκος –και απόκρυφος– συμβολισμός των σημαιών αυτών βασίζεται στο σταυρό και τον ιερό δεσμό. Με συμβολισμούς ανοικτούς σε ποικίλες ερμηνείες, Η σημαία αυτή είναι λευκή

–αγνότητα του σκοπού– με κόκκινο σταυρό σε στεφάνι νίκης και δύο πολεμικές λόγχες –παραπομπή στο Θείο μαρτύριο– Κάθε λόγχη με κόκκινα τα ακροτελεύτεια γράμματα «Η Ελευθερία ή Θάνατος». Η σύνθεση στηρίζεται σε δεκάξι στίλβες χιαστί ενωμένες –ο ιερός δεσμός των δεκάξι– στο μυστηριώδες αυτό Φιλικό σύμβολο.

Η προτροπή του Κολοκοτρώνη στους Τριφυλίους (25/3/21) «Γενικώς οπισθείτε με ανοικτά μπαϊράκια και τρέξατε εναντίον του εχθρού της πίστεως και της πατρίδος» ερμηνεύει την πληθώρα, την εκρηκτική ποικιλία και το αυτοσχέδιο των σημαιών το πρώτο έτος της Επανάστασης. Ετσι, το παραπέτασμα της Ωραίας Πύλης μπορούσε να βαπτιστεί σημαία (Αγία Λαύρα 21/3/21). Στην γαλανόλευκη που ύψωσε στην Τρίπολη ο Παπαφλέσσας, το γαλάζιο του εσωράσου του και η λευκή φουστάνελα του αγωνιστή Κεφάλια καθαγιάζονται από τη νέα χρήση που αποκτούν. Η σημαία εδώ έχει ένα έντονο ανθρώπινο και προσωπικό στοιχείο.

Η ανάγκη να υπαχθούν όλα τα επαναστατικά σώματα σε μία ενιαία αρχή οδήγησε στη θέσπιση μιας εθνικής σημαίας (Α' Εθνοσυνέλευση Επιδαύρου 1822). Ετσι τα φιλικά σύμβολα απαλείφονται προκειμένου η ελληνική επανάσταση να μην εκληφθεί από τις Μεγάλες Δυνάμεις ως επικίνδυνη ανταρσία αλλά ως Εθνικός Αγώνας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Νουχάκη, Ι., «Η Σημαία μας», Αθήνα, 1909

Ζαφειρίου Ν., «Η Ελληνική Σημαία», Αθήνα, 1930

Μαζαράκης-Αινιάν Ι., «Σημαίες Ελευθερίας – Συλλογή Εθνικού Ιστορικού Μουσείου», ΙΕΕΕ, Αθήνα, 1996

Σε χαρακτηριστικά του Αγώνα

Της **ΔΗΜΗΤΡΑΣ ΚΟΥΚΙΟΥ-ΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΥ**

Επιστ. Συνεργάτιδος
Εθνικού Ιστορικού Μουσείου

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ, ιστορικό γεγονός με εθνική και πολιτική σημασία, ενέπνευσε σημαντικά την ευρωπαϊκή τέχνη σε μια περίοδο μάλιστα που η ζωγραφική των ιστορικών θεμάτων σημείωνε ιδιαίτερη άνθηση. Τα εθνικά και θρησκευτικά σύμβολα αποτέλεσαν προ-

σφιλή μοτίβα της φιλελληνικής εικονογραφίας, αφού ο αγώνας των Ελλήνων εναντίον των Τούρκων είχε χαρακτηριστικά αντιπαράθεσης του Χριστιανισμού και του Ισλαμισμού. Οι Ευρωπαίοι καλλιτέχνες αποτύπωσαν με ιδιαίτερο συμβολισμό την επαναστατική σημαία των Ελλήνων, το λάβαρο της πίστης και της ελευθερίας, υπογραμμίζοντας τη σημασία και το ρόλο που κάθε φορά αυτή επιτελούσε.

Χαρακτικά

Η πρώτη σημαία του Αγώνα είναι αυ-

▲ *Katzler, Vinc. Ο «γενικός έφορος της αρχής», Αλέξανδρος Υψηλάντης υψώνει τη σημαία της Ανεξαρτησίας στην κεντρική πλατεία του Ιασίου, στις 6 Μαρτίου 1821. ΙΑ. «Η Ελληνική σημαία τόσον εις τα της ξηράς στρατεύματα, όσον και εις τα της θαλάσσης πρέπει να είναι κατασκευασμένη εκ τριών χρωμάτων: άσπρο, μαύρο, κόκκινο. Το άσπρο σημαίνει την αθωότητα της δικαίας ημών επιχειρήσεως κατά των τυράννων, το μαύρο τον υπέρ πατρίδος και ελευθερίας θάνατον ημών και το κόκκινον την αντεξουσιοότητα του ελληνικού λαού και την χαράν αυτού, διότι πολεμεί διά την ανάστασιν της πατρίδος», Ν. Υψηλάντης, «Νόμοι Στρατιωτικοί». (Εθν. Ιστορ. Μουσείο).*

▲ Πάνω: Λιθογραφία του Γάλλου ζωγράφου Karl Loeillot. Έλληνας αρπάζει το λάβαρο του εχθρού. Κάτω: η ίδια αναπαράγεται σε βάζο της εποχής. Είσι καλλιεργήθηκε ισχυρό φιλελληνικό κίνημα στην Ευρώπη μετά το 1822.

▲ Peter von Hess, «Ο Κεφάλας επί των τειχών Τριπόλεως πηγνύει την σημαία της Ελευθερίας». Ο Βαυαρός ζωγράφος αποδίδει την επίσημη στιγμή της κατάληξης του Φρουρίου της Τριπολιτσάς από τους Έλληνες, η οποία υποδηλώνεται με τον θρίαμβο τον Λαβάρου που κρατάει ο αγωνιστής (Εθν. Ιστορ. Μουσείο).

Στις απεικονίσεις των Ευρωπαίων με θέμα την Ελληνική Επανάσταση, η σημαία κυριαρχεί

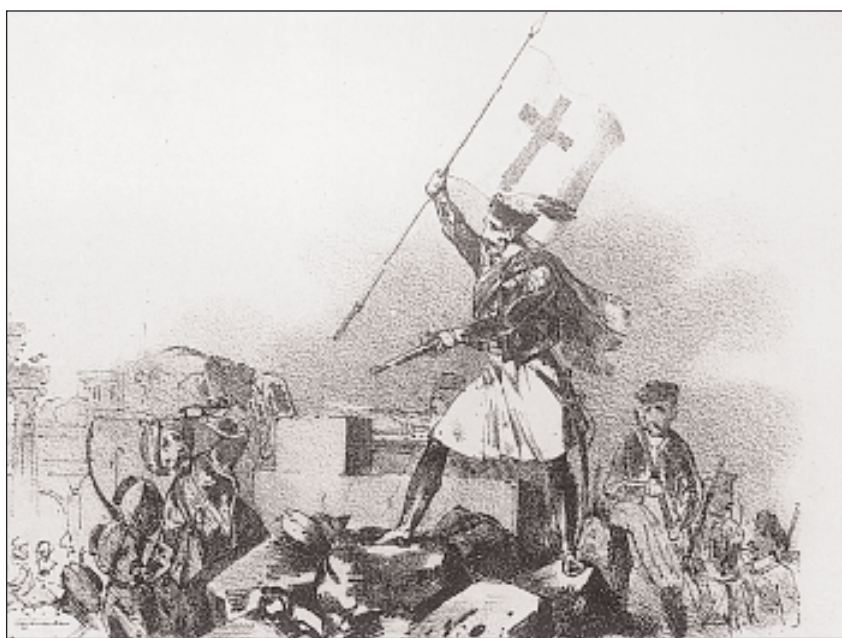
τή που υψώθηκε από τον «γενικό έφορο της αρχής» Αλέξανδρο Υψηλάντη στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες και σήμανε την έναρξη της Ελληνικής Επανάστασης. Σε πανηγυρική τελετή πραγματοποιήθηκε στις 26 Φεβρουαρίου 1821 ο καθγιασμός της σημαίας της Επανάστασης στον Ιερό Ναό των Τριών Ιεραρχών από τον Μητροπολίτη Ιασίου Βενιαμίν. Τη σκηνή αυτή, της έναρξης του Αγώνα, απεικονίζει ο V. Kaltzer στη σύνθεση «Ο Αλ. Υψηλάντης υψώνει την σημαία της Ανεξαρτησίας στην πλατεία του “Ιασίου”». Πρόκειται για φανταστική σύνθεση η οποία διακρίνεται για το συμβολικό της περιεχόμενο. Ο Αλέξανδρος Υψηλάντης υψώνει κόκκινη σημαία με τη μορφή της Παναγίας και

την επιγραφή Ανεξαρτησία, ενώ οι στρατιώτες και το πλήθος επευφημούν. Σύμφωνα με τις ιστορικές πηγές η σημαία του Αλέξανδρου Υψηλάντη αποτελείτο από τρεις οριζόντιες ζώνες: μαύρη, λευκή, κόκκινη. Από τη μια όψη, στο κέντρο της μεσαίας ζώνης, έφερε τον μυθικό Φοίνικα με την επιγραφή κυκλικά «εκ της στάχτης μου αναγεννώμαι» και από την άλλη είχε σταυρό κόκκινο μέσα σε στέφανο δάφνης και την επιγραφή «εν τούτω Νίκα». Στις 6 Μαρτίου ο Αλέξανδρος Υψηλάντης πέρασε από τον Προύθο ποταμό στο έδαφος της Μολδαβίας. Ο Peter von Hess επέλεξε να απεικονίσει αυτή τη σκηνή στην Εικονογραφία του Αγώνα κατά την οποία ο Αρχηγός της Επανάστασης υψώνει το λάβαρο της ελευθερίας κατά την πρώτη εθνική εξέγερση στις Παρίστριες Ηγεμονίες. Συμβολίζοντας την Ελλάδα που

ξαναγεννιέται από τη δουλεία, το λάβαρο φέρει τον αναγεννώμενο Φοίνικα, εικόνα που ο ίδιος ο Υψηλάντης χρησιμοποίησε στη σφραγίδα του. Δεσπόζει στην παράσταση η μορφή του Αρχηγού με το βλέμμα προσπλωμένο στο ιερό σύμβολο. Κάθε οπλαρχηγός που προσχωρούσε στην Επανάσταση έκανε αγιασμό στη σημαία του και έστηνε ένα μεγάλο ξύλινο σταυρό, που προσκυνούσαν και ασπάζονταν οι αγωνιστές ορκιζόμενοι υπέρ πίστεως και πατρίδος. Ο όρκος των αγωνιστών και η ευλογία της σημαίας από τον αρχιερέα είναι ένα θέμα ιδιαίτερα δημοφιλές στην εικονογραφία της εποχής: Ο Ιταλός ζωγράφος L. Lipparini στη σύνθεση «Ο Αρχιεπίσκοπος Γερμανός στηρίζων την Σημαία του Σταυρού στα ερείπια των Καλαβρύτων την 25ην Μαρτίου 1821» απεικονίζει την τελετουργική

◀ *L. Lipparini, «Ο Αρχιεπίσκοπος Γερμανός στηρίζον την Σημαίαν του Σταυρού επί τα ερείπια των Καλαβρύντων την 25ην Μαρτίου 1821». Η επαναστατική σημαία που υψώθηκε από τον Παλαιών Πατρών Γερμανό ήταν ένα εκκλησιαστικό λάβαρο που είχε χρυσοκεντημένη την εικόνα της Κοιμήσεως της Θεοτόκου και χρησιμοποιε ως παραπέτασμα της Ωραίας Πύλης, στη Μονή της Αγίας Λαύρας, Σ΄ αυτό, το 1821, όρκισε τα παλικάρια και τα οδήγησε στην επίθεση εναντίον των Τούρκων των Καλαβρύντων. Όταν εδραιώθηκε η Επανάσταση, κατασκευάστηκε με πρόταση των Παλαιών Πατρών Γερμανού και μοιράστηκε στους οπλαρχηγούς λευκή σημαία που έφερε τα σύμβολα της Φιλικής Εταιρείας, τον Σταυρό, κλαδί ελιάς και δύο λογχοφόρους σημαίες με τα αρχικά ΗΕΑ-ΗΘΣ. Η μοναδική που σώζεται είναι αυτή του Γ. Σιοίτη και βρίσκεται στο Εθνικό Ιστορικό Μουσείο.*

▲ Πάνω: Λιθογραφία του Karl Loeillot με θέμα την κατάληψη της θέσης του εχθρού, η οποία επαναλαμβάνεται σε φιλελληνικό πιάτο (αριστερά). Ο ζωγράφος είχε αναλάβει να φιλοτεχνήσει θέματα από τον αγώνα των Ελλήνων για την εικονογράφηση κεραμικών του εργοστασίου Choisy.

έναρξη της Επανάστασης στην Πελοπόννησο από τον Αρχιεπίσκοπο Παλαιών Πατρών Γερμανό. Κυριαρχεί η επιβλητική μορφή του Δεσπότη και το υψωμένο λάβαρο στο οποίο ορκίζονται οι αγωνιστές. Κατά την παράδοση ο Παλαιών Πατρών Γερμανός μίλησε με θερμά λόγια για τον ξεσπκωμό των Ελλήνων και επικαλέστηκε τη θρησκεία, την ελευθερία και την πατρίδα υπογραμμίζοντας την ιερότητα του Αγώνα. Ανάλογη απόδοση του θέματος έχουμε και σε σωζόμενη, μόνο από λιθογραφίες, σύνθεση Serment Patriotique des Grecs που ζωγράφησε ο Γάλλος A. Deneuville. Επίσης στο εσωτερικό εκκλησίας παρουσιάζει ο Peter von Hess τη σκηνή της ευλογίας στη σύνθεση «Ο Μητροπολίτης Γερμανός ευλογεί τη σημαία της Ελευθερίας». Ο Αρχιεπίσκοπος με τα πολυτελή ιερατικά άμφια ευλογεί το επαναστατικό λάβαρο, λευκή σημαία με κυανό σταυρό, στο οποίο οι λιγοστοί αγωνιστές ορκίζονται «ελευθερία ή θάνατο». Με συγκίνηση και δέος δέχονται τη συνύπαρξη των δύο μεγαλύτερων ιδανικών: της Πατρίδας και της Ορθοδοξίας.

Στις πολεμικές σκηνές η απεικόνιση της σημαίας είναι αυτονόητη για τον καλλιτέχνη. Είτε πρόκειται για τη γενική άποψη μιας μάχης είτε εξαιρείται

μία ατομική προσπάθεια, η ύπαρξη της σημαίας υποδηλώνει τη συμβολική της βαρύτητα. Είναι η συνειδηση, η τιμή και η δόξα του αγωνιστή. Ριψοκινδυνεύει γι' αυτήν και σύμφωνα με τον όρκο που έχει δώσει αγωνίζεται μέχρις εσχάτων. Πλούσια είναι και σ' αυτή την περίπτωση η εικονιστική παραγωγή. Αντιπροσωπευτικά αναφέρουμε τις συνθέσεις: «Peter von Hess, Αθ. ο εξ Αγράφων με 500 μάχεται περί Προύτον προς 12000 ιππικών». «Ο Π. Μαυρομικάλης επανιστά στη Μεσσηνία». «Ένας καπετάνιος με τα παλικάρια του στον Αγώνα». Σε όλες τις παραπάνω συνθέσεις οι αγωνιστές με τις σημαίες στα χέρια πάλλονται από επαναστατικό ενθουσιασμό.

Σε φιλελληνικά αντικείμενα

Η μεγαλύτερη ωστόσο τιμή για έναν πολεμιστή είναι να κυριεύει τη σημαία του αντιπάλου στο πεδίο της μάχης. Θεωρείται μάλιστα το πολυτιμότερο λάφυρο. Τέτοιο περιστατικό απεικονίζεται στη λιθογραφία του Γάλλου ζωγράφου Karl Loeillot «Έλληνας στρατιώτης αρπάζει το λάβαρο του εχθρού» και σε φιλελληνικό βάζο της εποχής. Η παράσταση προέρχεται από την ιστορική σειρά λιθογραφιών του ίδιου καλλιτέχνη που περιέχει θέματα επικαιρότητας από την Ελληνική Επανάσταση. Οι περισσότερες λιθογραφίες αποτέλεσαν το διακοσμτικό θέμα για φιλελληνικά αντικείμενα που κυκλοφόρησαν στην Ευρώπη για να ενισχύσουν οικονομικά τον Αγώνα

◀ *Peter von Hess, «Ο Μ. Μπότσαρης μετά 300 ανδρών εν Καρπενησίω αποθήσκει τροπαιοφόρος». Η απεικόνιση του ετοιμοθάνατου παλικαριού που θνoιάζεται για την παιρίδα και τη θρησκεία ήταν προφιλέθιμο θέμα στην εικονογραφία του Αγώνα. Ο καλλιτέχνης προσδίδει λαμπρό θάνατο στον ήρωα, τοποθετώντας στα χέρια τον ομπολεμιστή που τον υποβασιάζει, την ελληνική σημαία που περιβάλλει τον νεκρό. (Εθνικό Ιστορικό Μουσείο).*

βαμμένη και κουρελιασμένη σαν να πενθεί με τη σειρά της για το θάνατο του παλικαριού. Ο θάνατος του ήρωα Μάρκου Μπότσαρη απεικονίστηκε από πολλούς ζωγράφους Έλληνες και Ευρωπαίους. Αναφέρουμε ενδεικτικά τα έργα των: Peter von Hess, Ο Μ. Μπότσαρης στη μάχη του Καρπενησίου - C. Langlois, Ο θάνατος του Μάρκου Μπότσαρη - Alph. Deneuille, Ο θάνατος του Μάρκου Μπότσαρη. Ως αναγνώριση της προσφοράς του νεκρού πολεμιστή η σημαία υποστέλλεται και καλύπτει τη σορό του νεκρού κατά τη διάρκεια της ταφής. Σχετικά με την κηδεία του Μάρκου Μπότσαρη ο Γάλλος ιστορικός Rouquerville γράφει: «πληθὺς αξιωματικῶν στρατιωτῶν, φερόντων πένθιμον σκέπην εν τῷ δεξιῷ βραχίονι, συναθροίσθησαν κύκλῳ της σημαίας του σταυροῦ αναπετασθείσης, το σύνθημα της αναχωρήσεως ἐδόθη...». Σύμφωνα με την περιγραφή προηγείται ο σταυρός, τα εκκλησιαστικά λάβαρα και ακολουθούν οι τουρκικές σημαίες-λάφυρα, που κυριεύτηκαν στη μάχη.

Ο τύπος της σημαίας που κυριαρχεί στα τυπώματα με θέματα από την Ελληνική Επανάσταση είναι -με ελάχιστες εξαιρέσεις- ο μέχρι τότε γνωστός τύπος με το σταυρό λευκό ή γαλάζιο. Με την ιδιότητά τους, εξάλλου, της πιστά επαναλαμβανόμενης εικόνας, τα τυπώματα συνετέλεσαν στη διαμόρφωση της Εικονογραφίας του Αγώνα επιβάλλοντας κάποια θέματα και μοτίβα. Ανεξάρτητα όμως από την εικαστική της απόδοση η πολεμική σημαία ενσάρκωσε για τους Έλληνες την ιδέα της κατάλυσης της δεσποτικής τυραννίας και της ανάστασης του Γένους και αποτέλεσε, σύμφωνα με τον Ρήγα Βελεστινλή, την «πανοπλία της ψυχής του Έθνους».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

«Σημαίες Ελευθερίας». Συλλογή Εθνικού Ιστορικού Μουσείου. Αθήνα, ΙΕΕΕ, 1996.

Η. Γ. Μυκονιάτη, «Το εικοσιένα στη ζωγραφική. Συμβολή στη μελέτη της εικονογραφίας του Αγώνα». Διδακτορική διατριβή. Θεσσαλονίκη 1979.

A. Amandry, «Η Ελληνική Επανάσταση σε γαλλικά κεραμικά του 19ου αι.». Αθήνα, 1982.

«Η Ελληνική Επανάσταση. Ο Ντελακρόν και οι Γάλλοι ζωγράφοι». Εθνική Πινακοθήκη-Μουσείο Αλε-

των Ελλήνων.

Η κατάληψη της θέσης του εχθρού έπειτα από μια νικηφόρα μάχη υποδηλώνεται με το στίψιμο της σημαίας σ' αυτήν. Στη λιθογραφία του Karl Loeillot «Κατάληψη τουρκικού φρουρίου από Έλληνες» και σε φιλελληνικό πιάτο της εποχής, όπως μεταφέρθηκε το θέμα, αποδίδεται μια τέτοια σκηνή κατάληψης εχθρικού φρουρίου. Ο Peter von Hess στη σύνθεση «Ο Κεφάλας επί των τειχών Τριπόλεως πηγνύει την σημαίαν της ελευθερίας αποδίδει τη σκηνή με ιδιαίτερο συμβολισμό. Ο Αθ. Κεφάλας καταλαμβάνει έναν πύργο του τείχους της Τριπολιτσάς και υψώνει θριαμβευτικά τη σημαία της Ελευθερίας, γαλάζια με λευκό σταυρό, ενώ το τουρκικό λάβαρο με την ημισέληνο κείται σπασμένο στο έδαφος. Από τις πηγές γνωρίζουμε ότι η ση-

μαία που υψώθηκε στα τείχη της Τριπολιτσάς ήταν αυτοσχέδια: κατασκευάστηκε από το εσωτερικό ράσο του Παπαφλέσσα και τη φουστανέλα του Κεφάλου.

Ο Γάλλος ζωγράφος L. Dupre το 1825 στη σύνθεση Nicolacki Mitropoulos, arborant l' étendart de la croix a Salona, le jour de Paques 1821 αποδίδει τον Νικολάκη Μπτρόπουλο να υψώνει τη σημαία στο φρούριο των Σαλώνων μετά την κατάληψή του από τους Έλληνες. Η σημαία που κρατάει στο χέρι του ο γεροδεμένος αγωνιστής είναι τριχρωμή, με σταυρό και επιγραφή «εν τούτω Νίκα», παρόμοια με εκείνη του Αλ. Υψηλάντη.

Μια σπάνια απεικόνιση γυναίκας σημαιοφόρου συναντάμε σε φιλελληνικό πιάτο της εποχής (Les femmes de Missolonghi a la breche) με θέμα τη

θυσία των γυναικών στην πολιορκία του Μεσολογγίου. Η δύναμη της γυναικείας μορφής και το αποφασισμένο για την ύστατη θυσία βλέμμα της προσδίδει το ίδιο σθένος με το παλικάρι-σημαιοφόρο που η παράδοση τον θέλει ρωμαλέο να καθοδηγεί ένα επαναστατικό σώμα και να είναι ορατός απ' όλους.

Η προσωπική θυσία για την ιδέα της Πατρίδας και την τιμή των όπλων ως μοναδικό γεγονός απεικονίζεται στην τέχνη και διαιωνίζεται μέσα από αυτήν. Η ύπαρξη λοιπόν της σημαίας δίπλα στον θνήσκοντα ήρωα στο πεδίο της μάχης είναι αυτονόητη, αφού έχει ταυτιστεί με την έννοια της φιλοπατρίας. Τις περισσότερες φορές αγκαλιάζει το σώμα του νεκρού πολεμιστή και κάποτε παρασύρεται από την πτώση του ήρωα ταλαιπωρημένη, αιματο-

Η ελληνική σημαία

▲ Η ελληνική σημαία της θάλασσας έχει χρησιμοποιηθεί μαζί με τα αρχαία σύμβολα –Αθηνά κ.λπ.– από την ακμάζουσα ελληνική λαϊκή αργυροχρυσοχοΐα τον 19ο αιώνα. Χαρακτηριστική η παλάσκα που φυλάσσεται στο Εθνικό Ιστορικό Μουσείο.

▲ Μετάλλιο της Α' Εθνοσυνέλευσης (1822) αριστερά και σφραγίδα της Προσωρινής Διοικήσεως της Ελλάδος (1822), δεξιά. Το «Προσωρινόν Πολίτευμα της Ελλάδος» (Επίδαυρος 1/1/1822) που καθιέρωσε την κνανόλεκη αποτελεί την πρώτη προσπάθεια των επαναστατημένων και επαναστασιακά ελεύθερων εθνών να εξασφαλίσει την υπαγωγή των τοπικών οργανισμών σε ενιαία κεντρική διοίκηση και να θέσει τις βάσεις ενός δημοκρατικού συντάγματος. Ακολούθησαν τα συντάγματα του Αιτρώνας (1823) και της Τροιζήνας (1827) (Εθν. Ιστορ. Μουσείο).

Τον **ΙΩΑΝΝΗ Κ. ΜΑΖΑΡΑΚΗ-ΑΙΝΙΑΝΟΣ**

Γενικού Γραμματέα ΙΕΕΕ

ΤΑ ΠΟΛΕΜΙΚΑ μπαϊράκια των αρματολών και τα εορταστικά φλάμπουρα, καθώς και οι παντιέρες που ύψωναν στα καράβια τους οι θαλασσινοί καταδρομείς, είναι οι προπομποί της ελευθερίας του Γένους. Με την κήρυξη της Ελληνικής Επανάστασεως και καθ' όλο το πρώτο έτος της, τα διάφορα επαναστατικά σώματα έφεραν το καθ' ένα τη δική του σημαία. Δεν υπήρχε ακόμα ενιαία διοίκηση και συνεπώς δεν επικρατούσε ενιαίος τύπος σημαίας. Το θέμα αυτό τέθηκε στην Α' Εθνοσυνέλευση.

Α' Εθνοσυνέλευση Επίδαυρου

Τον Ιανουάριο του 1822 συνήλθαν στην Επίδαυρο οι «παραστάτες του Εθνους», όπως ονομάστηκαν οι αντιπρόσωποι των διαφόρων ελληνικών τμημάτων, και κήρυξαν στο «όνομα της Αγίας και Αδιαρέτου Τριάδος... την πολιτικήν ύπαρξιν και ανεξαρτησίαν του Ελληνικού Εθνους

Από την καθιέρωσή της στην Εθνοσυνέλευση της Επίδαυρου (1822) μέχρι τις μέρες μας

◀ Σπάραγμα της σημαίας του Α' Συντάγματος Πεζικού του 1822 (Εθν. Ιστορ. Μουσείο).

▶ Επίσημη σημαία του Αγώνα (Εθν. Ιστορ. Μουσείο).

◀ **Ελαφρό
Ελληνικό Πεζικό
σε στρατιωτικές
ασκήσεις το
1835 – Μανιά-
τες και Ρουμε-
λιώτες. Υδατο-
γραφία L.
Koellnberger
(Εθν. Ιστορ.
Μουσείο).**

▲ **Πολεμική σημαία των 7ου Τάγματος
Ευζώνων με κεντημένες τις επιγραφές
ΕΛΛΗΝΟΤΟΥΡΚΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ –
ΜΑΧΑΙ – 1912 – ΠΕΣΤΑ –
ΑΕΤΟΡΡΑΧΗ – ΙΩΑΝΝΙΝΑ και
ΕΛΛΗΝΟΒΟΥΛΓΑΡΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ
– ΜΑΧΑΙ – 1913 – ΝΕΥΡΟΚΟΪΣΣΗΝ
(Εθν. Ιστορ. Μουσείο).**

ενώπιον Θεού και Ανθρώπων». Τα χρώματα της ελληνικής σημαίας οριστήκαν στο «Προσωρινόν Πολίτευμα της Ελλάδος» στα άρθρα ρδ' και ρε' ως εξής:

ρδ'. Τα χρώματα του εθνικού σημείου και των σημαίων της θαλάσσης και ξηράς διορίζονται τα εξής: κυανούν και λευκόν.

ρε'. Το Εκτελεστικόν Σώμα θέλει προσδιορίσει τον σχηματισμό των σημαίων και του εθνικού σημείου.

Σύμφωνα με τα άρθρα αυτά του Οργανικού Νόμου της Επιδαύρου, ο Πρόεδρος του Εκτελεστικού Αλεξ. Μαυροκορδάτος, εξέδωσε στις 15 Μαρτίου 1822, στην Κόρινθο, την υπ' αριθμ. 540 διακήρυξη της «Προσωρινής Διοικήσεως της Ελλάδος» και καθόρισε τον τύπο της σημαίας της ξηράς και της θαλάσσης:

α) Των μεν κατά γην δυνάμεων η σημαία, σχήματος τετραγώνου θέλει έχει εμβασόν κυανούν το οποίον θέλει διαιρείσθαι επί τέσσαρα ίσα τμήματα δι' ενός σταυρού λευκοχρόου διασχίζοντας εκείνα τα τμήματα από άκρων εις άκρων του εμβασού.

β) Η δε κατά θάλασσαν σημαία θέλει είσθαι διττή, μία διά τα πολεμικά και άλλη διά τα εμπορικά πλοία.

Και της μεν δια τα πολεμικά πλοία το εμβασόν θέλει διαιρείσθαι εις εννέα οριζόντια παραλληλόγραμμα, παραμοιζόμενων εις αυτά των χρωμάτων λευκού και κυανού, εις την άνω δε προς τα έσω γωνίαν τούτου του εμβασού, θέλει σχηματισθή τετράγωνον

κυανόχρουν διηρημένον εν τω μέσω δι' ενός σταυρού λευκοχρόου.

Της δε διά τα εμπορικά πλοία διωρισμένης το εμβασόν θέλει είσθαι κυανούν, εις την άνω δε προς τα έσω γωνίαν τούτου του εμβασού θέλει σχηματισθή οσταύτως τετράγωνον λευκόχρουν και διηρημένον εν τω μέσω δι' ενός σταυρού κυανοχρόου.

Εκτός από αυτό το ψήφισμα και τα σχετικά άρθρα του Οργανικού Νόμου της Επιδαύρου, καμία άλλη ένδειξη ή έγγραφο συμπληρωματικό δεν έχει βρεθεί για τη σημαία, ώστε να αιτιολογήσουμε βάσιμα την προτίμηση των χρωμάτων και των συμβόλων στις σημαίες της ξηράς και της θάλασσης. Ο σταυρός πάντως παρέμεινε το κύριο γνώρισμα της εθνικής σημαίας.

Για την επιλογή των χρωμάτων υπάρχουν πολλές εκδοχές: Οτι το κυανό και το λευκό συμβόλιζαν τον ουρανό και τον αφρό των κυμάτων της θάλασσης από την οποία περιβάλλεται η Ελλάς ή οτι το λευκό συμβόλιζε την αγνότητα της ελληνικής επιχειρήσεως και το κυανό την ουράνια δύναμη ή τη δικαιοσύνη και την πίστη. Ακόμα λέγεται ότι τα χρώματα κυανό και λευκό δεν είναι τίποτα άλλο από το συνδυασμό της βράκας του ναυτικού και της φουστάνελας του στεριανού.

Κύριος πάντως λόγος της αντικατάστασης της τρίχρωμης σημαίας του Υψηλάντη με το Φοίνικα, κατά τον Σπ. Τρικούπη, είναι ότι η Εθνική Συνέλευση θέλησε χάριν των συμφερόντων του Έθνους να αντιπαρέλθει όλα τα Φιλικά σύμβολα, που έως τότε έφεραν οι σημαίες της Επανάστασης, για να

▲ Στιγμιότυπο από την πανηγυρική είσοδο με σημαίες και δάφνες του ελληνικού στρατού στα Ιωάννινα στις 21 Φεβρουαρίου 1913 (φωτ.: «Ιωάννινα 1890-1950», εκδ. «Ολκός»).

◀ Υπό την κωνόλεκη με τον Αγ. Γεώργιο τμήμα της 9ης Μεραρχίας διαβαίνει την Αλμυρά Ερημο στην πορεία προς τον Σαγγάριο και την Αγκρα (Εθν. Ιστορ. Μουσείο).

δώσει την αίσθηση στην Ευρώπη, ότι πρόκειται για καθαρά απελευθερωτικό αγώνα του Έθνους και όχι για επαναστατικό κίνημα μυστικής εταιρείας, όπως αρχικά θεώρησαν την Ελληνική Επανάσταση οι Αυλές της Ευρώπης

Μετά την εισαγωγή της κυανόλευκης παύει βαθμιαία να παρατηρείται η σύγχυση χρωμάτων και σχημάτων της ελληνικής σημαίας. Αλλά και μετά τη θέσπιση της εθνικής σημαίας δεν έπαυσαν να χρησιμοποιούνται παράλληλα και οι σημαίες των τοπικών πολιτευμάτων, αφού αυτά συνυπήρχαν και αναγνωρίζονταν. Ακόμα, οι οπλαρχηγοί, ιδιαίτερα στη Ρούμελη, εξακολούθησαν να χρησιμοποιούν τα μπαϊράκια τους, τις πολεμικές τους σημαίες.

Τα χρώματα της εθνικής σημαίας επαναλαμβάνονται από τη Β' Εθνική Συνέλευση στο Αστρος (1823):

πγ'. Τα χρώματα του εθνικού σημείου και των σημαιών της θαλάσσης και της ξηράς είναι το κυανούν και το λευκόν.

πδ'. Ο σχηματισμός των σημαιών και του εθνικού σημείου θέλει εισθαι κατά την περί τούτου προεκδοθείσαν Διαταγήν της Διοικήσεως (ψήφισμα 15/3/1822).

Προστίθεται όμως: «εκτός των σημαιών τούτων, άλλας να μη μεταχειρίζονται οι Έλληνες, τόσον εις την γην όσον και εις την θάλασσαν».

Ετίθετο λοιπόν τέρμα στη χρήση άλλων σημαιών πλην της εθνικής –της κυανόλευκης με το σταυρό. Λογικά θα έπρεπε η πολυμορφία των σημαιών να έχει εκλείψει. Όμως και πάλι το 1827, στο «Πολιτικό Σύνταγμα της Ελλάδος», της Γ' Εθνικής Συνελεύσεως στην Τροιζήνα, (άρθρ.149) επαναλαμβάνεται: Τα χρώματα του εθνικού σημείου και των σημαιών της θαλάσσης και της ξηράς είναι το κυανούν

και το λευκόν. Ο σχηματισμός των εθνικών σημαιών και του εθνικού σημείου θα είναι κατά την προεκδοθείσαν διαταγήν της Κυβερνήσεως και εκτός των σημαιών τούτων άλλας να μη μεταχειρίζονται οι Έλληνες, μήτε εις την γην, μήτε εις την θάλασσαν. Είναι λοιπόν δυνατόν να υποθέσει κανείς ότι και τότε ακόμα χρησιμοποιούντο κάποια κατάλοιπα των σημαιών που έφεραν αρχηγοί σωμάτων στις διάφορες περιοχές.

Με θέσπιση της 23ης Απριλίου 1822 συγκροτήθηκε το Πρώτο Πεζικόν Σύνταγμα με δύο Τάγματα από πέντε λόχους, με ομοιόμορφο οπλισμό και λόχο πυροβολικού υπό τη διοίκηση του Συνταγματάρχη Tarella και του Αντισυνταγματάρχη Gubernati. Από τη Διοίκηση δόθηκαν στα Τάγματα δύο σημαίες –κυανόλευκες– οι οποίες πρέπει να θεωρηθούν από τις παλαιότερες ελληνικές σημαίες που κατασκευάστηκαν. Ο όρκος δόθηκε με επίσημη τελετή, κοντά στον Ακροκόρινθο (12/5/1822). Ο Αρχιεπίσκοπος ευλόγησε τις σημαίες οι οποίες παραδόθηκαν στα δύο σώματα. Σημαιοφόροι των δύο αυτών ταγμάτων του Τακτικού ήταν ο Δ. Μικέλνς και ο Α. Αντωνίου από την Χιμάρα και οι δύο, που διέσωσαν και τις σημαίες από την καταστροφή στη μάχη του Πέτα (4/7/1822).

Καποδιστριακή και Οθωνική εποχή

Κατά την Καποδιστριακή εποχή διατηρήθηκε ο τύπος της Ελληνικής σημαίας – της κυανόλευκης με το σταυρό. Μόνη αλλαγή ήταν η εξομοίωση

Νομοθετικό πλαίσιο και ιστορική διαδρομή στο εθνικό μας σύμβολο

► Κορινθιά, 22 Νοεμβρίου 1940. Μετά την κατάρρευση της πόλης από τον προελαύνοντα ελληνικό στρατό, η ελληνική σημαία κνματίζει θριαμβεντικά στον εξώστη του Δημαρχείου (φωτ. Σπ. Χαλκίδης - Συλλογή Μιχάλη Γ. Τσαγκάρη).

◀ *Η έπαρση της κυανόλευκης στην Ακρόπολη από τον Γεώργιο Παπανδρέου την ημέρα της απελευθέρωσης της Αθήνας από τους Γερμανούς (12 Οκτωβρίου 1944) (Εθν. Ιστορ. Μουσείο).*

ιδανικό του αρχαίου μυθικού ήρωα Περσέα, σημειώνει ο Ν.Γ. Πολίτης.

Μεταγενέστερα εκδόθηκαν διάφορα κανονιστικά διατάγματα για τη σημαία αλλά ο τύπος των δύο σημαιών της ξηράς και της θάλασσας διατηρήθηκε χωρίς καμία αλλαγή. Η μόνη διαφορά ήταν η ύπαρξη ή μη στέμματος στις επίσημες σημαίες ανάλογα με το υπάρχον πολίτευμα. Αυτά ίσχυαν έως τη μεταπολίτευση και την αποκατάσταση της Δημοκρατίας.

Από το 1975 έως σήμερα

Το 1975 όμως καθορίζεται περί Εθνικής Σημαίας (Νόμος αρ.48., άρθρ. 1) ότι: «Η Εθνική Σημαία της Ελλάδος είναι κυανόλευκος. Αποτελείται εξ ορθογωνίου υφάσματος του οποίου η επιφάνεια είναι κυανή, διαιρουμένη εις τέσσερα ίσα ορθογώνια διά λευκού σταυρού εκτεινομένου μέχρι των πλευρών αυτής» και με το Π.Δ.αρ.515/75 ρυθμίζονται οι λεπτομέρειες μορφής και διαστάσεων. Είναι φανερό ότι αποσιωπάται η ύπαρξη της άλλης Εθνικής «κατά θάλασσαν» σημαίας.

Το 1978 εκδίδεται νέος νόμος περί της Εθνικής Σημαίας, των Πολεμικών Σημαίων και του Διακριτικού Σήματος του Προέδρου της Δημοκρατίας (αριθ.851, αρθρ.1). Καθορίζεται ότι: Η Εθνική Σημαία της Ελλάδος είναι κυανόλευκος, σύγκεται εξ εννέα ίσου πλάτους οριζοντίων ταινιών, εξων αι πέντε (5) κυαναί και αι τέσσαρες (4) λευκαί... Εις την άνω προς τον ιστόν ή κοντόν γωνίαν υπάρχει λευκός ισοκέρατος σταυρός εκτεινόμενος μέχρι των τεσσάρων πλευρών του περιέχοντος αυτού κυανού τετραγώνου... και ακολουθούν άλλες μακροσκελείς λεπτομερειακές και σχολαστικές διατάξεις περί μεγέθους, αναλογιών, χρησιμοποίησεως, παρελάσεων κλπ.

Με το άρθρο 9 του παραπάνω νόμου καταργούνται διατάξεις των προηγούμενων ετών 1967, 1969, 1971, 1973, αλλά συγχρόνως –μέσα στη δίνη της αποχουντοποίησης– καταργείται και το άρθρο 1 του Νόμου 48/75 και το επακόλουθο Π.Δ. 515/75. Με τον τρόπο αυτό, και με περισσή άγνοια ιστορική, αντί να συμπληρωθεί ο Νόμος 48/75, καταργήθηκε και μαζί με αυτόν και η Εθνική Σημαία όπως καθιερώθηκε από την Α΄ Εθνική Συνέλευση της Επιδαύρου και την αρχική Διακήρυξη της 15ης Μαρτίου 1822 που επιβεβαιώθηκε από όλες τις Εθνικές Συνελεύσεις που ακολούθησαν και ίσχυσε χωρίς να μεταβληθεί επί Καποδίστρια, επί Οθωνος, επί Γεωργίου και μετέπειτα επί Βασιλείας, Δημοκρατίας και πάλι Βασιλείας και σε όλη την ιστορική πορεία του Έθνους έως τις μέρες μας. 🇬🇷

◀ *Η κυανόλευκη κυριαρχεί ως σύμβολο στον αντιδικτατορικό αγώνα, με κορυφαίο γεγονός την εξέγερση των Πολυτεχνείων τον Νοέμβριο του 1973.*

της σημαίας των εμπορικών πλοίων, με τη σημαία των πολεμικών (Ψηφ. ΙΒ΄, αριθ.3529, 30/7/1828) γιατί εύλογα κρίθηκε ότι τα εμπορικά πλοία είχαν συμμετάσχει ως πολεμικά κατά τον Αγώνα και οι νησιώτες θεωρούσαν υποτιμητική τη διάκριση στη σημαία. Στο εξής τα πολεμικά πλοία διακρίνονταν από τα εμπορικά με την ύψωση στο κατάρτι τους του πολεμικού σημείου (επισείων – flamme).

Κατά την Οθωνική εποχή, αλλά και την εποχή Γεωργίου, η ελληνική σημαία δεν άλλαξε. Ρυθμίστηκαν μόνο λεπτομέρειες της σημαίας των πολεμικών και των εμπορικών πλοίων (Β.Δ.4/4/1833, Β.Δ.28/12/1863). Η σημαία ξηράς παρέμεινε η ίδια ενώ οι βασιλικές σημαίες έφεραν αντίστοιχα τους θυρεούς του Οθωνα ή του Γεωργίου. Επίσης οι σημαίες των Φρουρίων καθώς και των πολεμικών πλοίων έφεραν το στέμμα.

Τέλος η πολεμική σημαία των Ταγμάτων καθορίστηκε (Β.Δ.9/4/1864) και διατηρείται έως σήμερα η ίδια για τα Συντάγματα – κυανόλευκη με σταυρό και τον Άγιο Γεώργιο, μεταξωτή με χρυσά κρόσσια. Ο Άγιος Γεώργιος δεν είναι μόνο ο πολεμικός άγιος, ο τροπαιούχος μεγαλομάρτυς, αλλά ενσαρκώνει και το

Η Επτανήσος Πολιτεία

Της **ΑΛΙΚΗΣ ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ**

Δρος Ιστορίας, Διευθύντριας Αρχείων
Νομού Κέρκυρας

Η ΕΠΤΑΝΗΣΟΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑ, το κρατίδιο που προέκυψε στον ιόνιο χώρο από τη συμμαχία Ρωσίας και Τουρκίας-συμμαχία (1798) που στόχευε στην ανακαίτιση των μεγαλεπήβολων σχεδίων του Ναπολέοντα στη Μεσόγειο- ιδρύθηκε στις 21 Μαρτίου 1800 με την υπογραφή της Συνθήκης της Κωνσταντινούπολης που απόφασζε την ίδρυση της **Πολιτείας των επτά ενωμένων νησιών**, κατά το πρότυπο της αριστοκρατικής Πολιτείας της Ραγούζας. Επρόκειτο για κράτος ημικυρίαρχο, φόρου υποτελής στην Πύλη, υποκείμενο στην προστασία του Τσάρου, με δική του όμως σημαία και στρατό και δικαίωμα παθητικής και ενεργητικής πρέσβευσης.

Η προσέγγιση της φυσιογνωμίας αυτού του κράτους παρουσιάζει ενδιαφέρον από την άποψη ότι με την παρουσία του σημάδεψε την ιστορία του νεότερου Ελληνισμού. Ήταν η πρώτη φορά στους νεότερους χρόνους που επιχειρήθηκε η συγκρότηση κρατικού μορφώματος στην ελληνική επικράτεια και ήταν αναπόφευκτο να επηρεάσει τον υπόδουλο ακόμα στους Τούρκους Ελληνισμό. Όμως η σύγχρονη έρευνα αγνοεί δυστυχώς ακόμα και σήμερα πολλές από τις πλευρές της σύντομης πορείας που διέγραψε αυτή η Πολιτεία παρά τις πλούσιες αρχειακές μαρτυρίες που μας κληροδότησε.

Η σημαία του νέου κράτους

Με τη σκέψη ότι η σημαία κωδικοποιεί στους νεότερους χρόνους τη φυσιογνωμία του κράτους, το οποίο εκπροσωπεί, επιχειρήσαμε την προσέγγισή της, μέσα από σχετικά αρχειακά τεκμήρια, τα οποία διασώζονται σε Ελλάδα, Τουρκία και Ρωσία, αλλά και την ίδια τη σημαία, που παρά την κακοποίηση της από την εγκατάλειψη, είναι ακόμα σε θέση να προσφέρει τη μαρτυρία της.

Η σημαία που επιλέχθηκε να εκπροσωπήσει το νέο κράτος, έφερε σε κυανόχρωμο κάμπο, περιβεβλημένο από κόκκινο πλαίσιο τη λεόντια μορφή του Αγίου Μάρκου με το φωτοστέφανο της αγιοσύνης του και το πρόσωπο στραμμένο στον θεατή, να στηρίζει στο ελαφρά ανασκωμένο δεξιό πόδι κλειστό ευαγγέλιο, κοσμημένο με σταυρό. Πίσω από το ευαγγέλιο πρόβαλλαν δεμένα με κορδέλα ακτινωτά επτά βέλη, ελαφρά πλαγιασμένα. Όπου το ευαγγέλιο στην επάνω πλευρά του συναντούσε τα βέλη, παρεμβάλλονταν η χρονολογία 1800, ενώ στο άνω άκρο αριστερό μέρος του κόκκι-

▲ Η σημαία της Επτανήσος Πολιτείας αποτέλεσε ομβιβασμό ανάμεσα στην ειρηνία και τη σκοπιμότητα. Το πρώτο ελεύθερο ελληνικό κράτος υιοθέτησε τη σημαία του Αγίου Μάρκου ως σύμβολο σεβαστό απ' όλα τα συμμαχικά κράτη αλλά και τους κουράρους. (Δημοική Πανακοθήκη Κέρκυρας)

νου πλαισίου κοντά στο κοντάρι, αναγραφόταν η χρονολογία 1214.

Πολιτικές σκοπιμότητες

Τους δημοκρατικούς Γάλλους που κατέλασαν τη βενετική κυριαρχία στα Ιόνια Νησιά, είναι γνωστό ότι ο επτανησιακός λαός χαιρέτισε ως ελευθερωτές. Πώς δικαιολογείται επομένως ότι δέχθηκαν να εκπροσωπήσουν το υπό ίδρυση πρώτο ανεξάρτητο κράτος τους με σημαία, της οποίας το βασικό έμβλημα παρέπεμπε σε ένα παρελθόν, τις μνήμες του οποίου προσπαθούσαν να απαλείψουν;

Γι' αυτό άλλωστε όταν η σχετική πρόταση έφθασε στην Προσωρινή Γερουσία από τους εκπροσώπους της στην Κωνσταντινούπολη -που είχαν αναλάβει τις διαπραγματεύσεις με τις δύο προστάτιδες δυνάμεις- εκείνη υπέδειξε να αποφύγουν να παραπέμψουν σε δυσάρεστες μνήμες με αφορμή τη σημαία. Όμως κύριο μέλημα όλων, όπως αποδεικνύεται από τα πρώτα κίβλας γραπτά υπομνήματα προς τους επιτελείς του Σουλτάνου και του Τσάρου, ήταν όχι μόνο η ίδρυση ενός ανεξάρτητου και ελεύθερου κράτους, αλλά ενός κράτους του οποίου η σημαία θα γίνει σεβαστή από όλα τα συμμαχικά κράτη των δύο δυνάμεων, και κυρίως από τους κουρσάρους

των αφρικανικών κρατιδίων που λυμαινόταν τη ναυσιπλοία της Μεσογείου, στην ανάπτυξη της οποίας οι Επτανήσιοι στήριζαν τις ελπίδες για τη βιωσιμότητα του κράτους τους.

Σημαία σεβαστή στη ναυσιπλοία της Μεσογείου, και κυρίως στους πειρατές της Αφρικής, ήταν η σημαία του Αγίου Μάρκου. Τούτο διότι όχι μόνο, αντίθετα από ό,τι παλαιότερα πιστεύαμε στις ύστερες δεκαετίες της ύπαρξής της η Βενετία είχε αναπτύξει μια σημαντική θαλάσσια εμπορική δρα-

▼ Στο έμβλημα της Επτανήσος Πολιτείας αναπαράγεται πιστά το θέμα της σημαίας.

▲ Στην κέρμη βούλα της άδειας ναυιπλοΐας (14 Μαρτίου 1803) προς το Νικ. Βέγια απεικονίζεται το έμβλημα της Επτανήσου Πολιτείας (φωτ. «Επιάνησος Πολιτεία - 1800-1807», Κέρκυρα, 2000).

στηριότητα αντίστοιχη εκείνης της χρυσής περιόδου των μέσων του 15ου αι., αλλά επιπλέον επειδή είχε προσπαθήσει ιδιαίτερα το 18ο αι., που το πρόβλημα της πειρατείας των Αφρικανών κουρσάρων στη Μεσόγειο ήταν σε έξαρση, να τους αντιμετωπίσει είτε με τη σύναψη συμμαχιών, εμμέσων ή άμεσων (1733, 1762-1765) είτε και με πολεμικές επιχειρήσεις, τις οποίες οι Επτανήσοι ήταν σε θέση να γνωρίζουν, αφού στο λιμάνι της Κέρκυρας κατέφυγε ο βενετικός στόλος, ύστερα από τους βομβαρδισμούς που επιχειρήσε το 1784 και 1785 εναντίον των πόλεων Σούσα, Sfax και Goletta. Δεν ήταν άλλωστε τυχαίο ότι η άλλη μεγάλη δύναμη στη ναυσιπλοΐα της Μεσογείου την ίδια περίοδο, η Αυστρία, δεν δίστασε να εισάγει στην αυτοκρατορική της σημαία το φτερωτό λεοντάρι, με τη διατήρηση της σημαίας των παλαιών βενετικών κτήσεις που είχαν προσαρτηθεί στο κράτος της και μάλιστα σε κόκκινο κάμπο.

Την επικράτηση του συμβόλου του Αγίου Μάρκου οι εκπρόσωποι των Επτανήσων απέδωσαν, όχι ψευδώς όπως μαρτυρούν τα τουρκικά αρχεία, στην επιμονή των Τούρκων αξιωματούχων. Η Υψηλή Πύλη με τον τρόπο αυτό ικανοποιούσε μια παλιά διεκδίκηση της οθωμανικής αυτοκρατορικής υπεροχής που είχε εγκαινιαστεί ήδη από την περίοδο του Σουλεϊμάν του Μεγαλοπρεπούς και είχε νομιμοποιήσει όλους τους τουρκικούς πολέμους εναντίον της Βενετίας. Η υπαγωγή του κατ' εξοχήν συμβόλου του βενετικού κράτους στην προσημέτρηση του κόσμου κατά το έτος της εγίρας (1214), έτος το οποίο απόφασίστηκε να αναγραφεί στη σημαία, έστω και μέσα στο κόκκινο πλαίσιο που την περιέβαλε, εξέφραζε με σαφήνεια την ποθητή κατάλυση της Γαλινοτάτης. Με τον τρόπο αυτό η Γερουσία, της οποίας τα μέλη όφειλαν να σχεδιάζουν

πολύ προσεκτικά την αναβίωση των φεουδαλικών θεσμών που επεδίωκαν, προκειμένου να μην προκαλέσουν την αντίδραση των λαϊκών στρωμάτων, απαλλάχθηκε από την ευθύνη της ανάκλησης δυσάρεστων μνημών με αφορμή τη σημαία.

Σημειολογικές αναγνώσεις

Η κωδικοποίηση όμως και άλλων πτυχών της φυσιογνωμίας του νεοσύστατου κράτους, υπαγόρευσε συγκεκριμένες επιλογές ή τροποποιήσεις στην απεικόνιση του κεντρικού συμβόλου της σημαίας, δηλ. του βενετικού λεονταριού. Το κλειστό ευαγγέλιο δεν ήταν η πρώτη φορά που συντρόφευε τη μορφή του Αγίου Μάρκου. Στη συγκεκριμένη όμως περίπτωση εξυπηρετούσε την απάληψη της συνήθους λατινικής επιγραφής που σε συνδυασμό με τη μετατροπή του σταυρού που το κοσμούσε από λατινικού σε βυζαντινού (με το πλάτεμα των άκρων), διαμήνυε την απομάκρυνση από τη σημειολογία των λατινικών χριστιανικών κρατών και την ταύτιση του νέου κράτους με εκείνη του Βυζαντίου. Την αποκατάσταση άλλωστε της Ορθοδοξίας στον επτανησιακό χώρο διασφάλιζε η προστασία της Ρωσίας.

Αλλά το ευαγγέλιο εμπρός από τα πλαγιασμένα, για να αποφευχθεί η σύγχυση με τη γαλλική σημαία, βέλη που συμβόλιζαν τα ενωμένα νησιά, έφερνε στο νου και φαρέτρα. Αυτή με τη σειρά της τοποθετημένη σε κάμπο κυανόχρωμο, παρέπεμπε σε αρχαιοελληνικούς μύθους συνδεδεμένους με τη λατρεία του θεού Απόλλωνα, θεού του ήλιου και του Ουρανού, στα σύμβολα του οποίου περιλαμβάνονταν και τα βέλη. Η αναβίωση όμως του ενδιαφέροντος για τον ελληνικό πολιτισμό σε ολόκληρη την Ευρώπη θέρμαινε το πνεύμα του φιλελληνισμού και βοηθούσε την αφύπνιση της εθνικής συ-

νείδησης, συνειρμός που αποκλείεται να απουσίαζε από τη σκέψη των Επτανήσων, στους οποίους ήδη ο Ελληνισμός είχε αρχίσει να στρέφει τις ελπίδες του για την κατάκτηση της ελευθερίας (Κοραΐς).

Είχαν όμως και άλλο λόγο εξίσου ισχυρό οι Επτανήσοι να επιλέξουν το χρώμα του ουρανού για τον κάμπο της σημαίας τους. Λόγος που θα ισχύσει και αργότερα, όταν το ελληνικό κράτος θα επιλέξει ένα από τα δύο βασικά χρώματα της σημαίας του το γαλάζιο. Στο κόκκινο των Τούρκων οι Επτανήσοι όφειλαν να αντιπαραβάλλουν ένα αντίπαλο χρώμα. Όσο κι αν η Τουρκία εμφανιζόταν ως προστάτιδα δύναμη, δεν ήταν δυνατόν να απαλειφθούν από το νου των Επτανήσων οι μνήμες των θυσιών που είχαν αναγκαστεί να υποστούν εξαιτίας του οθωμανικού ιμπεριαλισμού. Γι' αυτό δεν δίστασαν να υιοθετήσουν την επιλογή των αρχηγών του βενετικού στόλου, που όταν χρειάστηκε να αντιμετωπίσουν τους Τούρκους στον Μοριά (17ος αι.) το χρυσαφένιο βενετικό λεοντάρι κυμάτιζε σε σημαία με κυανόχρωμο κάμπο περιβεβλημένο σε κόκκινο πλαίσιο.

Η αποκρυπτογράφηση επομένως των μηνυμάτων που εξέπεμπε η σημαία της Επτανήσου Πολιτείας μας σκιαγραφεί τη φυσιογνωμία του νέου κράτους. Επρόκειτο για κράτος αυτόνομο, ορθόδοξο, κατ' ανάγκη ημικυρίαρχο σε αλλόθρησκη και εχθρική δύναμη, με πολιτική ελευθερία, αλλά και αριστοκρατική νοοτροπία επιρρεπή στην αναβίωση φεουδαλικών θεσμών, επίμονα προσανατολισμένο στην περαιτέρω ανάπτυξη θαλάσσιας εμπορικής δραστηριότητας και κατάλληλο να προετοιμάσει την ενσυνείδητη αφύπνιση του Ελληνισμού. Μήπως έχουν άδικο, όσοι επιμένουν στην ανάπτυξη της σημειολογίας;

Σημείωση των «Επτά Ημερών». «Η σημαία της Επτανήσου Πολιτείας» ήταν επίσης το θέμα ανακοίνωσης του κ. Νίκου Μοσχονά στο Διεθνές Συμπόσιο Ιστορίας «Επιάνησος Πολιτεία» (Κέρκυρα, 18-20 Μαΐου 2000).

Γιατί επελέγη το λεοντάρι του Αγίου Μάρκου ως σημαία του νέου κράτους

▲ Ναυτική σημαία της Βενετίας σε κυανόχρωμο κάμπο. Ναυτικό Μουσείο Βενετίας.

▲ Το βενετικό λεοντάρι κρατά με το δεξί τον πόδι αργυρό ξίφος και Ευαγγέλιο. Ναυτικό Μουσείο της Βενετίας.

Από τους

▲ Σημαία κνανόλευκη του Κωνσταντίνου Μάνου από την Κρητική Επανάσταση του 1879. Φέρει κεντρική την επιγραφή ΙΕΡΟΣ ΛΟΧΟΣ (Εθν. Ιστορ. Μουσείο).

Του **ΘΕΟΧΑΡΗ ΔΕΤΟΡΑΚΗ**

ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ της μεγάλης Ελληνικής Επανάστασης 1821 δεν υπήρχε ενιαίο εθνικό σύμβολο. Οι κατά τόπους επαναστάτες χρησιμοποιούσαν στα πολεμικά τους λάβαρα το σημείο του σταυρού, με διάφορες εικόνες, συνήθως της Αγίας Τριάδος και του Αγίου Γεωργίου, τα σύμβολα ΕΝ ΤΟΥΤΩ ΝΙΚΑ, ΙΧ ΝΚ (In-sous Χριστός Νικά), ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ Ή ΘΑΝΑΤΟΣ κ.ά. Ο Υψηλάντης και οι Φιλικοί είχαν προτείνει ως σύμβολο της πολεμικής σημαίας τον καιόμενο Φοίνικα, που αναγεννάται από την τέφρα του. Όπως αναφέρει ο Ι. Φιλήμων: «Μεγάλην ενεποίησαν τοις συλλογιζόμενοις των Τούρκων εντύπωσιν και απορίαν τα επί των ελληνικών σημαιών κεφαλαιώδη γράμματα ΙΧ.ΝΚ, το σύμβολο του Φοίνικος και αι επιγραφαι «ΕΚ ΤΗΣ ΣΤΑΚΤΗΣ ΜΟΥ ΑΝΑΓΕΝΝΩΜΑΙ», «ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ Ή ΘΑΝΑΤΟΣ» (Δοκίμιον ιστορικών περί της Φιλικής Εταιρείας, Γ', 172).

Η πρώτη Εθνική Συνέλευσις της Επιδαύρου (1822) αποφάσισε την καθιέρωση ενιαίου εθνικού συμβόλου. Στα άρθρα ρδ' (104) και ρε' (105) του Προσωρινού Πολιτεύματος της Ελλάδος ορίζεται: «Τα χρώματα του εθνικού σημείου και των σημαιών της θαλάσσης της ξηράς διορίζονται τα εξής: κυανούν και λευκόν. Το Εκτελεστικόν Σώμα θέλει προσδιορίσει τον σχηματισμόν των σημαιών και του εθνικού σημείου».

Η Κρήτη ακολουθεί σε γενικές γραμμές τις επιταγές των Εθνοσυνελεύσεων, αλλά δεν είναι γνωστή καμιά σημαία της πρώτης μεγάλης Επανάστασης 1821-1830. Είναι άγνωστο το σχήμα και τα εμβλήματα της πρώτης επαναστατικής σημαίας που υψώθηκε στην Παναγία τη Θυμανή των Σφακιών, στις 14 Ιουνίου 1821. Το αρχαιότερο γνωστό έμβλημα των χριστιανών Ελλήνων της Κρήτης κατά την περίοδο της τουρκοκρατίας, που χρησιμοποιήθηκε και ως επίσημη σφραγίδα

κατά την περίοδο 1819-1821, είναι η σφραγίδα του Κομιτάτου των Σφακιών. Αποτελείται από τρία ίσα μέρη, καθένα από τα οποία έχει έναν ακτινωτό σταυρό. Ο τύπος της σφραγίδας αυτής, που βρίσκεται σε πολλά έγγραφα, έχει την ένδειξη «ΕΞΕΔΩΘΗ Η ΣΦΡΑΓΙΣ ΚΙΝΩΘΗΣ ΤΟΝ ΣΦΑΚΙΟΝ 1819».

«Είσθαι δίχρους»

Η αρχαιότερη επίσημη αναφορά για την επαναστατική σημαία στην Κρήτη βρίσκεται στο άρθρο ΙΕ' του «Σχεδίου Προσωρινής Διοικήσεως της νήσου Κρήτης», που ψηφίστηκε στους Αρμένους Αποκορώνου στις 20 Μαΐου 1822, σύμφωνα με το σχέδιο του Συντάγματος της Επιδαύρου. Αναφέρεται σε αυτό ότι: «Η Εθνική Σημαία θέλει είσθαι δίχρους, ήτοι κυανή και λευκή, κατά το σχέδιον της Διοικήσεως». Δεν είναι γνωστό αν υλοποιήθηκε η απόφαση αυτή και αν τέτοια σημαία χρησιμοποιήθηκε κατά την περίοδο

της μεγάλης δεκαετούς Επανάστασης (1821-1830). Το επόμενο άρθρο ΙΣΤ' του «Σχεδίου Προσωρινής Διοικήσεως της νήσου Κρήτης» ορίζει τον τύπο της επίσημης σφραγίδας της νήσου Κρήτης: «Η σφραγίς της Γενικής Διοικήσεως της νήσου (Κρήτης) θέλει φέρει την Αθηνάν με τα αυτής παράσημα, και επιγραφών «ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΚΡΗΤΗΣ». Τύποι των σφραγίδων αυτών βρίσκονται σε συλλογές της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος, στο Μουσείο Μπενάκη, στο Ιστορικό Αρχείο Κρήτης και αλλαχού. Σε πολλά έγγραφα της περιόδου 1822-1824 υπάρχουν σφραγίδες με την εικόνα της Αθηνάς ένοπλης.

Η αρχαιότερη γνωστή σημαία της Κρήτης χρονολογείται στα 1833. Απο-

δίδεται στους επαναστάτες των Μουρηνών (1833) και βρίσκεται σήμερα στο Ιστορικό Αρχείο Κρήτης (Χανιά).

Εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζει το λάβαρο που υψώθηκε κατά την Επανάσταση του Βασιλογιώργη στο Λασιθί το 1841. Έχει τον γνωστό ναπολεόντειο

αετό, από το ράμφος του οποίου κρέμεται σταυρός, ενώ από τα πόδια τους εκτοξεύονται βέλη. Ανήκε άλλοτε στη συλλογή Χ. Φράγκου και σήμερα στο Ιστορικό και Λαογραφικό Μουσείο στον Άγιο Γεώργιο Λασιθίου, χάρη στην αξιόπαινη φροντίδα του κ. Γεωργίου Παναγιωτάκη. Είναι αξιοσημείωτο ότι το ίδιο σύμβολο αυτό βρίσκεται και σε πολεμική σφραγίδα, που χρησιμοποιήθηκε σε προκήρυξη του «αρχηγού του κρητικού στόλου» (1841).

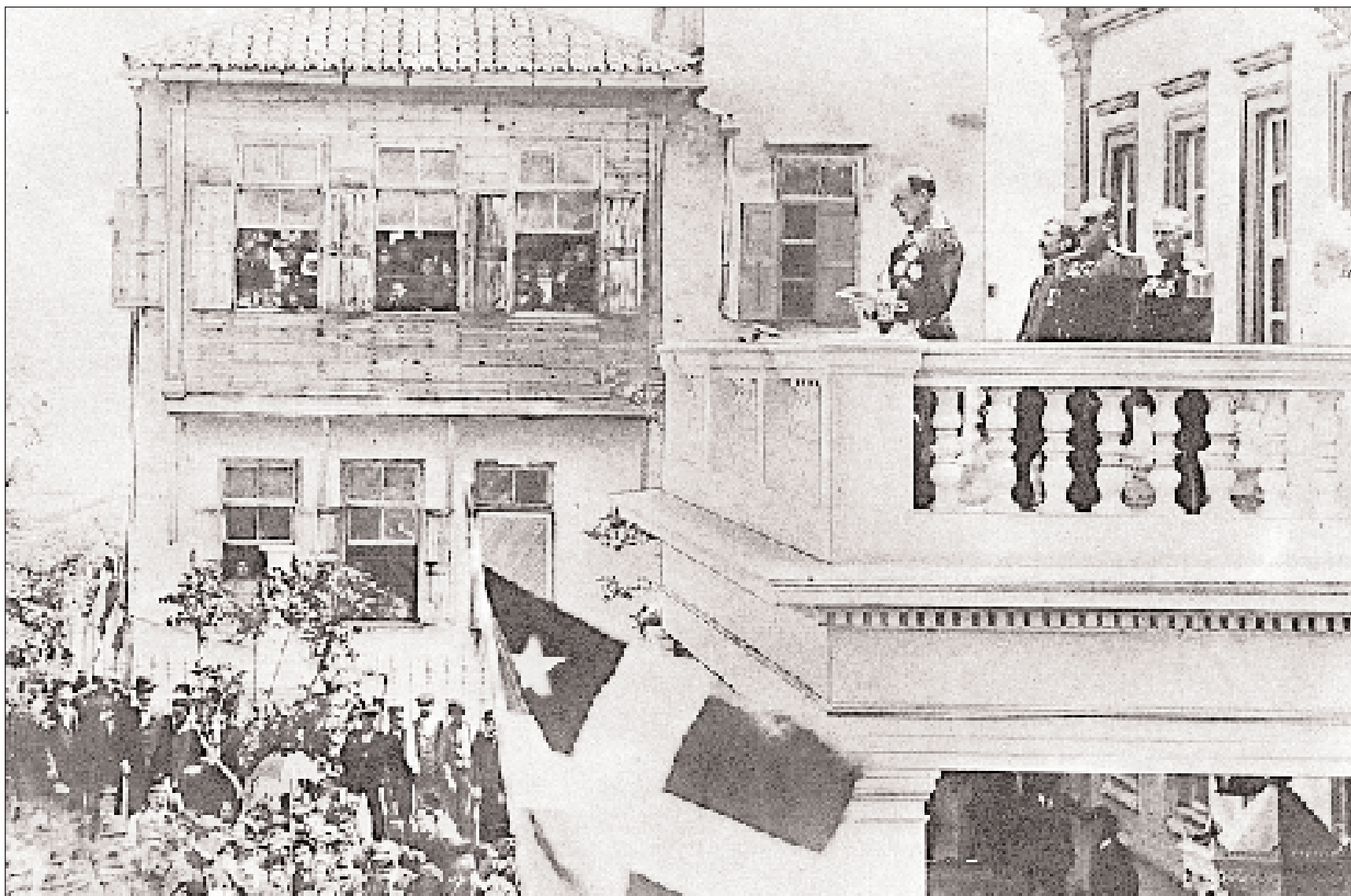
Στόχος η ένωση

Η μεγάλη κρητική επανάσταση του 1866-69 απέδειξε τον εθνικό χαρακτήρα των κρητικών επαναστάσεων. Η ένωση με την Ελλάδα είναι πλέον ο μόνιμος και αταλάντευτος στόχος του αγώνα των Κρητών. Η αληθής ελευθερία βρίσκεται μόνο στην ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα και έτσι το σύνθημα «ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ Ή ΘΑΝΑΤΟΣ» των προηγούμενων επαναστάσεων

αντικαθίσταται από το νέο «ΕΝΩΣΙΣ Ή ΘΑΝΑΤΟΣ», που θα είναι πλέον το κεντρικό σύνθημα όλων των επόμενων επαναστάσεων (1878, 1889, 1895, 1897). Η πολεμική σημαία της Κρήτης από την αρχή της Επανάστασης του 1866-69 είναι η ελληνική, δηλαδή δίχρωμη με γαλάζιο βάθος και λευκό σταυρό.

Το βασικό αυτό εθνικό σύμβολο εμπλουτίζεται με διάφορα άλλα συνθήματα, και συνήθως φέρει επάνω στον λευκό σταυρό το σύνθημα «ΕΝΩΣΙΣ Ή ΘΑΝΑΤΟΣ» ή τα αρχικά γράμματα του ονόματος των κατά τόπους οπλαρχηγών. Η επίσημη σφραγίδα της Γενικής Συνελεύσεως των Κρητών του 1866 είναι ελλειψοειδής με ακτινωτό σταυρό στο κέντρο και στην περιφέρεια: «ΓΕΝΙΚΉ ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ ΤΩΝ ΚΡΗΤΩΝ 1866». Αμέσως μετά την κήρυξη της Επανάστασης οργανώθηκε Προσωρινή Κυβέρνηση χωρίς συγκεκριμένη έδρα (Κυβέρνηση του Βουνού) η επίσημη σφραγίδα της οποίας είναι κυκλική, με τον ελληνικό βασιλικό θυρεό στο κέντρο και στην περιφέρεια την επιγραφή: «ΠΡΟΣΩΡΙΝΉ ΚΥΒΕΡΝΗΣΙΣ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ». Τα εμβλήματα του ελληνικού βασιλείου χρησιμοποιούνται πλέον σε όλα τα έγγραφα και στα αριστεία ανδρείας που η κυβέρνηση εκείνη απένεμε στους ηρωικούς αγωνιστές. Η οργή και οι απειλές του σουλτάνου και άρνηση των μεγάλων δυνάμεων να δέχονται τα επίσημα κείμενα των Κρητών με ελληνικά εμβλήματα, ανάγκασε τους

αγώνες της Κρήτης

▲ 10 Δεκεμβρίου 1898. Εμπρός στον ύπαινο αρμοστή πρίγκιπα Γεώργιο που μιλά στον λαό των Χανίων από τον εξώστη του αρμοστειακού μεγάρου στη Χαλέπια, κματίζει η σημαία της Κρητικής Πολιτείας (φωτ.: «Ιστορία του Ελληνικού Έθνους», Εκδοτική Αθηνών).

πολιτικούς αρχηγούς της νήσου να χρησιμοποιούν δύο τύπους αλληλογραφίας. Στην επίσημη προς την Υψηλή Πύλη και τις Μεγάλες Δυνάμεις δεν χρησιμοποιούσαν εμβλήματα, ενώ στην εσωτερική εξακολουθούσαν να χρησιμοποιούν τα ελληνικά εμβλήματα.

Κατά την τελευταία επανάσταση του 1897 το επαναστατικό κέντρο της Κρήτης είναι οι Αρχάνες, λίγα χιλιόμετρα νοτιοανατολικά του Ηρακλείου. Εδώ οργανώθηκε «η εν Αρχάναις επί της Αμύνης Επιτροπή», η οποία αντιμετώπισε με αξιοθαύμαστη γενναiotητα και δεξιοτεχνία τα πολεμικά και διπλωματικά ζητήματα του Αγώνα. Ο επίσκοπος Πέτρος Τίτος Ζωγραφίδης, γενναίος πατριώτης και οξυδερκής πολιτικός σύμβουλος των αγωνιστών, σχεδίασε τη σφραγίδα και τη σημαία της Επιτροπής. Ο ίδιος σε επιστολή του προς τον πρόεδρο της Επιτροπής Γεώργιο Καπετανάκη (11 Απριλίου 1897) σημειώνει: «Αποστέλλω τη σφραγίδα. Ελπίζω να είναι της αρε-

σκείας σας. Εν τω μέσω επί της σημαίας φέρει το ρητόν: «ΕΙΣ ΟΙΩΝΟΣ ΑΡΙΣΤΟΣ ΑΜΥΝΕΣΘΑΙ ΠΕΡΙ ΠΑΤΡΗΣ, διότι κατά την γνώμην μου αρμόζει εις την υμετέραν Επιτροπήν, ούσαν Επιτροπήν της Αμύνης».

Με την τελευταία αυτή επανάσταση του 1897-98 έληξε η περίοδος της τουρκοκρατίας στην Κρήτη. Η νήσος ανακηρύχθηκε αυτόνομη πολιτεία με την εγγύηση και την προστασία των Μεγάλων Δυνάμεων της Ευρώπης (1898-1913). Δεν έχει ακόμη επιτευχθεί η ένωση με την Ελλάδα, αλλά η σουλτανική επικυριαρχία είναι πλέον σκιώδης και στην ουσία ανύπαρκτη. Η επίσημη σημαία της κρητικής πολιτείας, όπως την ενέκριναν και την εγγυήθηκαν οι Προστάτιδες Δυνάμεις είναι παραλλαγή της ελληνικής. Είναι διμερής και έχει κατά τα τρία τέταρτά της γαλάζιο χρώμα και λευκό σταυρό και μόνο το επάνω προς τον ιστό τεταρτημόριο της σημαίας έχει χρώμα ερυθρό με λευκό άστρο στη μέση, το τελευταίο ισχνότερο σύμβολο της ψιλής επι-

◀ «Αποστέλλω τη σφραγίδα. Ελπίζω να είναι της αρεσκείας σας», γράφει (11-4-1897) σε επιστολή του προς τον Γεώργιο Καπετανάκη, πρόεδρο της εν Αρχάναις επί της Αμύνης Επιτροπής, ο επίσκοπος Πέτρος Τίτος Ζωγραφίδης που την σχεδίασε (φωτ.: «Σφραγίδες Κρητικής Ελευθερίας», Θεοχάρης Λετοράκης, 1998).

Σάμος, Μακεδονία

▲ Ο σημαιοφόρος της ηγεμονικής χωροφυλακής με την επίσημη σημαία της Ηγεμονίας της Σάμου. Η σημαία αυτή αναρτήθηκε για πρώτη φορά στο διοικητήριο του Βαθέος στις 12 Μαΐου του 1834 από τον Φραγκίσκο Σαλάχα (φωτ.: «Σάμος 1862-1920», εκδ. Νίνος Θ. Κόγιας).

► Η σημαία της Ηγεμονίας της Σάμου κνματίζει στο ηγεμονικό μέγαρο, στο Βαθύ (φωτ.: «Σάμος 1862-1920», εκδ. Νίνος Θ. Κόγιας).

Της ΑΓΓΕΛΙΚΗΣ ΚΑΡΑΠΑΝΟΥ-ΠΑΛΟΥΓΛΟΥ

Επιστ. συνεργάτιδος Εθνικού Ιστορικού Μουσείου

ΜΟΝΟ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ μιας σημαίας ένα κομμάτι ύφασμα αποκτάει στο πέρασμα του χρόνου τόση δύναμη και αξία, αφού καταφέρνει να ξυπνά μνήμες ξεχωριστές, να ανακαλεί στιγμές μοναδικές, να ζωντανεύει εικόνες και πρόσωπα από τη ζωή και την ιστορία ενός τόπου και ενός λαού.

Τέτοιες αναμνήσεις από τις περιπέτειες και τους αγώνες του Ελληνισμού στα πρόσφατα κυρίως χρόνια της διαδρομής του ξαναφέρνουν οι σημαίες της συλλογής του Εθνικού Ιστορικού Μουσείου που προέρχονται από τη Σάμο, τη Μακεδονία και τη Βόρειο Ηπειρο, περιοχές που δεν συμπεριελήφθησαν το 1832 στα περιορισμένα σύνορα του νεοσύστατου ελληνικού κράτους.

Αυτόνομη Σάμος

Η Σάμος παρέμεινε υπό τουρκική κυριαρχία, εξασφάλισε όμως χάρη στην πίεση των κατοίκων και τη συμβολή των μεγάλων δυνάμεων ένα ιδι-

αιτερο καθεστώς αυτονομίας. Σύμφωνα με την «Οργανικήν Διάταξιν» ή «Προνομακόν Χάρτην» της 10ης Δεκεμβρίου 1832, η Σάμος αναγνωρίστηκε ως ηγεμονία φόρου υποτελής στο οθωμανικό κράτος και η γενική διοίκισή της ανατέθηκε σε Βουλή με χριστιανό διοικητή. Σε όλο το διάστημα που μεσολάβησε έως την απελευθέρωση του νησιού το 1912, κατά τη διάρκεια των Βαλκανικών Πολέμων, έντονες και συχνές υπήρξαν οι αντιδράσεις των κατοίκων του, οι οποίες εκδηλώθηκαν με στόχο την ανεξαρτησία από τον ξενικό ζυγό.

Στην περίοδο της Ηγεμονίας της Σάμου στο νησί είχε καθιερωθεί συγκεκριμένος τύπος σημαίας που είχε επικυρωθεί με σουλτανικά φερμάνια του 1833 και 1836. Η επίσημη σημαία της «Ηγεμονίας Σάμου και των δημοσίων καταστημάτων αυτής» προβλεπόταν κυανή και έφερε στο κέντρο κόκκινο σταυρό σε λευκό τρίγωνο –στο Εθνικό Ιστορικό Μουσείο φυλάσσεται σημαία του τύπου αυτού– ενώ η σημαία των εμπορικών πλοίων είχε ορισθεί με δύο οριζόντιες ζώνες, μια κόκκινη επάνω και μια κυανή κάτω που διαιρούσαν στο κέντρο με λευκό σταυρό. Απλή παρατήρηση των χρωμάτων και των σχεδίων που είχαν επίλεγει δηλώνει τη συνάφεια με την εθνική σημαία και τη διάθεση να διακρυχθεί με αυτόν τον τρόπο η αδιάρρηκτη σχέση του νησιού με το ανεξάρτητο ελληνικό κράτος.

Μακεδονία

Από τις υπόλοιπες περιοχές του Ελληνισμού που παρέμειναν υπό οθωμανική κυριαρχία, η Μακεδονία υπήρξε βασικός στόχος των εθνικών επιδιώξεων του νεοσύστατου κράτους, ο οποίος ευοδώθηκε τελικά μετά τους νικηφόρους Βαλκανικούς Πολέμους (1912–1913). Ανάλογα έντονη καταγραφόταν και η επιθυμία των κατοίκων της περιοχής που εκφράστηκε πολλές φορές με δυναμικούς αγώνες και εξεγέρσεις κάθε φορά που οι συγκυρίες περιέπλεκαν το ανατολικό ζήτημα.

Σε κάθε τέτοια περίπτωση οι σημαίες με τα χρώματα της γαλανόλευκης και τα λάβαρα με τα προαιώνια σύμβολα του Ελληνισμού διακήρυσσαν με τον πιο καταφανή τρόπο την επιθυμία για ένωση με το ελληνικό κράτος. Σημαίες και λάβαρα, τεκμήρια τέτοιων ιστορικών στιγμών, που προέρχονται από την περιοχή αυτή, φυλάσσονται στο Εθνικό Ιστορικό Μουσείο.

Το 1878, υψώθηκε στη Δυτική Μακεδονία το λάβαρο που σώζεται στο Μουσείο Μακεδονικού Αγώνα στο Μπούρινο Κοζάνης και αντιγραφό του υπάρχει στο Εθνικό Ιστορικό Μουσείο. Η εξέγερση ξέσπασε σε ολόκληρη τη Μακεδονία, όπως και σε άλλες

Β. Ηπειρος

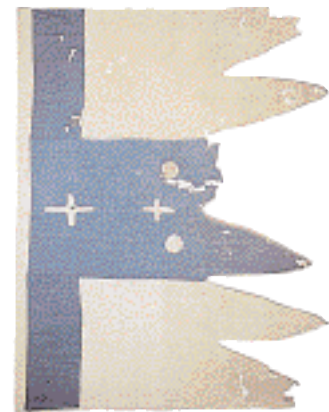

▲ Σημαία του Μακεδονικού Αγώνα του οπλαρχηγού Ηλία Δεληγιαννάκη (Εθνικό Ιστορικό Μουσείο).

◀ Λάβαρο του Μακεδονικού Αγώνα του Λουκά Παπαλουκά (Εθνικό Ιστορικό Μουσείο).

► Σημαία των επαναστατών του 1878 από τη Δυτική Μακεδονία (Εθνικό Ιστορικό Μουσείο).

υπόδουλες περιοχές (Θεσσαλία, Ηπειρος, Κρήτη), όταν σημειώθηκε νέα ανατολική κρίση με αφορμή το ρωσοτουρκικό πόλεμο του 1877-1878. Η αγωνία των κατοίκων από τη διαφαινόμενη απειλή να περιληφθεί η Μακεδονία στο σχεδιαζόμενο μελλοντικό βουλγαρικό κράτος μετατράπηκε σε μαχητισμό που σύντομα προσέδωσε στο κίνημά τους σαφή εθνικοαπελευθερωτικό χαρακτήρα. Παρά την τελική, αναπόφευκτη ίσως, αποτυχία της εξέγερσης, η σημασία της παρέμεινε μεγάλη, καθώς κατέγραψε έγκαιρα την κατηγορηματική αντίθεση της ελληνικής πλευράς στα δεδομένα που δημιουργούσαν το ίδιο διάστημα οι διπλωματικές εξελίξεις (Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου - Φεβρ. 1878).

Από γαλάζιο και λευκό ύφασμα με αναγνωρίσιμα, συμβολικά σχέδια (σταυρός, φεγγάρι) το λάβαρο κατασκευάστηκε από γυναίκες του χωριού Ροβιανή Κοζάνης, κατά τη διάρκεια της εξέγερσης και βρέθηκε αργότερα στο ναό Παμμεγίστων Ταξιαρχών του ίδιου χωριού.

Από την περίοδο του Μακεδονικού Αγώνα (1904-1908), όταν ο Ελληνισμός της Μακεδονίας αντέδρασε δυναμικά στην προσπάθεια του βουλγαρικού εθνικισμού να αλλοιώσει την πληθυσμιακή σύνθεση της περιοχής, διασώζονται στη συλλογή του Εθνικού Ιστορικού Μουσείου σημαία και λάβαρο, με χαρακτηριστικές παρα-

στάσεις. Η σημαία, του τύπου της ελληνικής σημαίας ξηράς, φέρει στο κέντρο εγγεγραμμένο σε κύκλο εστεμμένο δικέφαλο αετό που έχει σταυρό ανάμεσα στις δύο κεφαλές. Την παράσταση περιβάλλει η επιγραφή «Αμύνεσθαι περί πάτρης». Η σημαία ανήκε στον Ηλία Δεληγιαννάκη, οπλαρχηγό από την Κρήτη, αγωνιστή στην Κρητική Επανάσταση του 1897-1898, ο οποίος μετείχε με σώμα συντοπιτών του στο Μακεδονικό Αγώνα. Αργότερα έλαβε μέρος στους Βαλκανικούς Πολέμους του 1912-1913 και σκοτώθηκε το 1918 στη μάχη του Σκρα κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου.

Το λάβαρο από την ίδια εποχή ανήκε στον επίσης μακεδονομάχο Λουκά Παπαλουκά και δωρήθηκε στο Εθνικό Ιστορικό Μουσείο από την οικογένειά του. Αποτελείται από δύο κάθετες ζώνες κίτρινου και μαύρου χρώματος και φέρει στη μία από αυτές τη γνωστή παράσταση του εστεμμένου δικέφαλου αετού.

Β. Ηπειρος

Το βορειοηπειρωτικό ζήτημα, αν και ήδη από το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα εντάχθηκε στα θέματα που θα απασχολούσαν για δεκαετίες τον Ελληνισμό αμεσότερα τέθηκε στη διάρκεια των Βαλκανικών Πολέμων του 1912-1913. Τότε ο ελληνικός

στρατός κατέλαβε την περιοχή της Βορείου Ηπείρου, το γεγονός όμως, παρά τις ελληνικές επιδιώξεις, δεν συνοδεύτηκε, κατά τη συνομολόγηση των συνθηκών ειρήνης, από αντίστοιχη ενσωμάτωση στον εθνικό κορμό. Αντίθετα η ανακήρυξη της Αλβανίας από τις μεγάλες δυνάμεις σε κυρίαρχο και ανεξάρτητο κράτος και η υπογραφή του Πρωτοκόλλου της Φλωρεντίας (17.12.1913), που προσαρτούσε στο νέο κράτος τις ελληνικές περιοχές της Κορυτσάς και του Αργυροκάστρου, διέψευδε τις εθνικές ελπίδες για μια περιοχή που κατοικούσαν για αιώνες συμπαγείς ελληνικοί πληθυσμοί.

Η ελληνική κυβέρνηση αναγκάστηκε να αποδεχθεί τη διευθέτηση αυτή, η αντίδραση όμως ήρθε από τους Έλληνες κατοίκους της περιοχής, οι οποίοι, σε μια προσπάθεια να την ανατρέψουν, προχώρησαν σε κήρυξη αυτονομίας και συγκρότηση προσωρινής κυβέρνησης με πρόεδρο τον Γεώργιο Ζωγράφο, πρώην υπουργό των Εξωτερικών της Ελλάδος. Αποτέλεσμα της κίνησης αυτής ήταν να επανασταθεί το ζήτημα και να αναθεωρηθεί η προηγούμενη απόφαση με την υπογραφή του Πρωτοκόλλου της Κέρκυρας (17.5.1914) που

Σημαίες και λάβαρο από τις αυτόνομες περιοχές και τους αγώνες για ανεξαρτησία

▲ Αργυρόκαστρο, 17 Φεβρουάριον 1914: Ανακήρυξη της Ανεξαρτησίας της Βορείου Ηπείρου. Τη σημαία της Αυτονόμου Πολιτείας κρατάει ο Γ. Χαιζής - Πελερέν, η οποία σήμερα φυλάσσεται στο Εθνικό Ιστορικό Μουσείο (φωτ.: «Το ελληνικό δράμα 1913-1914» εκδ. Πνευματικό κέντρο δήμου Αθηναίων).

▲ Σημαία της Αυτονόμου Ηπείρου από το Αργυρόκαστρο 1914 (Εθνικό Ιστορικό Μουσείο).

αναγνώριζε ευρεία αυτονομία της Βορείου Ηπείρου μέσα στο πλαίσιο του αλβανικού κράτους και κατοχύρωση θεμελιωδών δικαιωμάτων για τους Έλληνες κατοίκους.

Ομως τα δεδομένα ανατράπηκαν ξανά κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου (1914–1918) και κατέληξαν το 1921 στην οριστική επιδίκαση της Βορείου Ηπείρου στην Αλβανία. Καμία αλλαγή δεν σημειώθηκε κατά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, ενώ στις επόμενες δεκαετίες η τύχη της ελληνικής μειονότητας πέρασε από διάφορα στάδια και καθορίστηκε από ποικίλους παράγοντες.

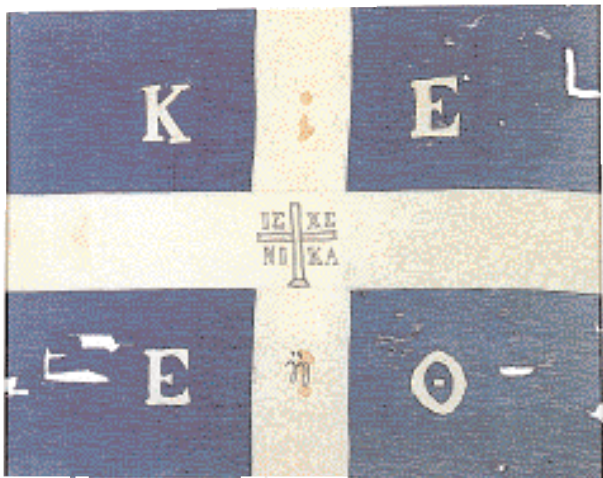
Με τα γεγονότα του αυτονομιακού αγώνα των Βορειοηπειρωτών (1913–1914) συνδέονται δύο σημαίες της συλλογής του Εθνικού Ιστορικού Μουσείου. Η πρώτη, του τύπου της ελληνικής σημαίας Ξηράς, προέρχεται από την περιοχή της Κορυτσάς, είναι μεταξωτή και φέρει στο σημείο ένωσης των κεραιών του λευκού σταυρού μαύρο δικέφαλο αετό με στέμμα, χαρακτηριστικό σύμβολο με σαφείς αναφορές στο «ένδοξο» παρελθόν.

Η σημαία υψώθηκε ως «σύμβολο

ελευθερίας» στο κωδωνοστάσιο του καθεδρικού ναού του Αγίου Γεωργίου, όταν εκδηλώθηκε στην πόλη εξέγερση των Ελλήνων κατοίκων (19.3.1914) και κυμάτιζε στο σημείο αυτό για πέντε μέρες, έως την ήττα των επαναστατών. Μετά την αναθέρμανση του αγώνα που οφειλόταν κατά κύριο λόγο στην άφιξη και συμμετοχή του γνωστού μακεδονομάχου Γεωργίου Τσόντου Βάρδα, ταγματάρχη του πυροβολικού, η πόλη ανακαταλήφθηκε από τους Έλληνες στα τέλη Ιουνίου 1914. Τότε, νεαρός αξιωματικός του πεζικού, ανακάλυψε τη σημαία στο διοικητήριο του Αλβανού διοικητή, Αβδούλ Μπέν, την πήρε μαζί του στην Ελλάδα και στη συνέχεια την κατέθεσε στο Εθνικό Ιστορικό Μουσείο.

Η δεύτερη σημαία, επίσης του τύπου της ελληνικής σημαίας Ξηράς, έχει στο κέντρο του λευκού σταυρού δικέφαλο αετό, ο οποίος φέρει στο στήθος του θυρεό με την ελληνική σημαία. Προέρχεται από την περιοχή του Αργυροκάστρου και υψώθηκε, όταν στην πόλη ανακηρύχθηκε πανηγυρικά η Αυτονομία, στις 17 Φεβρουαρίου 1914.

Σημαίες με τη δική τους ιστορία

▲ Σημαία κυανόλευκη που υψώθηκε στη Μονή Αρκαδίου κατά την επανάσταση του 1866. Ανήκε στον οπλαρχηγό Γεώργιο Δασκαλάκη και τη διέσωσε μετά τον θάνατό του η μητέρα του Χαρίκλεια. Φέρει σταυρό με το ΙΣ ΧΣ ΝΙ ΚΑ και τα αρχικά Κ(ρήτη) Ε(λευθερία) ή Θ(άνατος) (Εθν. Ιστορ. Μουσείο).

▲ Η σημαία που ήταν υψωμένη στο θωρηκτό «ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΑΒΕΡΩΦ» κατά τις ναυμαχίες της Ελλάς (3 Δεκ. 1912) και της Λήμνου (5 Ιαν. 1913). Τη σημαία αυτή κατέθεσε στο Μουσείο ο ναύαρχος Παύλος Κουντουριώτης ενθός μετά τη λήξη των Βαλκανικών Πολέμων (Εθν. Ιστορ. Μουσείο).

▲ Η «υπερή» σημαία του θωρηκτού «Γ. Αβέρωφ» εκτίθεται στο Εθνικό Ιστορικό Μουσείο δίπλα στον διάτρητο από τις οβίδες του εχθρικού στόλου φορτωτήρα και τα προσωπικά κειμήλια των κυβερνητών του κατά την εποχή της ένδοξης δράσης του.

Της **ΕΥΘΥΜΙΑΣ ΠΑΠΑΣΠΥΡΟΥ-ΚΑΡΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ**

Επιμελήτριας Εθνικού Ιστορικού Μουσείου

ΑΝΤΙΚΕΪΜΕΝΟ με ατομική υπόσταση η κάθε σημαία, εκφράζει την ιστορική διαδρομή του κατόχου της και υπό αυτήν την έννοια αποτελεί πολύτιμο τεκμήριο.

Εκτός από τις «επώνυμες» ιστορικές σημαίες στο Εθνικό Ιστορικό Μουσείο φυλάσσονται και κάποιες που στα χέρια απλών καθημερινών ανθρώπων έγιναν φορείς ιστορικής μνήμης. Διασώθηκαν επειδή ενσάρκωναν για τους κατόχους τους το σύμβολο της ελευθερίας και την ιδέα της πατρίδας. Με το πέρασμα του χρόνου η ιστορικότητά τους αναγνωρίστηκε ευρύτερα και από οικογενειακά έγιναν εθνικά κειμήλια.

Στην Κρήτη, το 1866, η Χαρίκλεια Δασκαλάκη, διέσωσε μια κυανόλευκη από το ολοκαύτωμα της Μονής του Αρκαδίου. Φυλάχτηκε από γενιά σε γενιά στην οικογένεια και το 1980 κατατέθηκε στο ΕΙΜ από την Ειρήνη Ροδοπούλου το γένος Δασκαλάκη. Με τα παλαιά ίχνη του αίματος φυλάσσεται ως τεκμήριο του ιστορικού γεγονότος, αλλά και του ηρωικού φρονήματος της γυναίκας που τη διέσωσε από τη λαφυραγώγηση.

Τις ιστορικές στιγμές που έζησε η Θεσσαλονίκη όταν ελευθερώθηκε από τους Οθωμανούς που την κατείχαν από το 1430, κρατάει ζωντανή μια απλή αυτοσχέδια κυανόλευκη που κυμάτισε στο σπίτι της οικογένειας Προκοπίου μαζί με χιλιάδες άλλες ελληνικές σημαίες, όταν μπήκε ελευθερωτής στην πόλη ο ελληνικός στρατός τον Οκτώβριο του 1912. Οι απόγονοι της οικογένειας τη διέσωσαν σαν κειμήλιο, έχοντας επίγνωση της ιστορικότητάς της και το 1973 την κατέθεσαν στο Εθνικό Ιστορικό Μουσείο.

Από τη Μικρασία

Οι απόγονοι της οικογένειας του Μιχαήλ Θεοτοκά διατήρησαν ως κειμήλιο μια αυτοσχέδια ελληνική σημαία. Είναι αυτή που υψώθηκε στο πατρικό τους σπίτι, στην Κωνσταντινούπολη τον Νοέμβριο του 1918, στην υποδοχή του ελληνικού στρατού και στόλου που εισήλθε μαζί με τους νικητές συμμάχους στην Πόλη μετά την ανακωχή του Μούδρου. Τότε που στα μικρασιάτικα ελληνικά σπίτια «...δούλεψαν οι μηχανές και ράφτηκαν οι γαλανές από επιδέξια χέρια...», όπως γράφει και η Ευτυχία Παπαγιαννοπούλου για να

κυματίσουν σε μπαλκόνια και δρόμους. Ήταν οι μέρες που οι αλύτρωτοι Έλληνες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας έζησαν εφήμερα το όνειρο της λευτεριάς που ανέμεναν πέντε αιώνες. Η σημαία κατατέθηκε στο Εθνικό

Φορείς ιστορικής μνήμης αναγνωρίστηκαν ως εθνικά κειμήλια

Ιστορικό Μουσείο το 1974 από την κόρη του Μιχαήλ Θεοτοκά, Λιλή Κων. Αλιβιζάτου.

Η Λιλή Αλιβιζάτου γράφει: «...Τα χρόνια εκείνα γαλουχηθήκαμε από τους γονείς μας με την Ελλάδα μέσα

στην ψυχή μας, μαθαίνοντας τον εθνικό ύμνο και ψάλλοντας πατριωτικά τραγούδια. Πώς να ξεχάσω στην Ανακωχή τον πατέρα με το λεξικό στο χέρι, να οδηγεί τη μαμά να ράψει την ελληνική σημαία; Ένα σεντόνι κόπηκε σε λωρίδες, οι μισές βάφτηκαν με μελάνι μπλε. Και οι ελευθερωτές διερωτώντο που βρέθηκαν ξαφνικά τόσες ελληνικές σημαίες. Βλέπω ακόμα τη μαμά να ράβει βιαστικά την προσκοπική στολή του Γιώργου (πρόκειται για τον αδελφό της, λογοτέχνη Γιώργο Μ. Θεοτοκά) για την υποδοχή του στρατηγού Παρασκευόπουλου...»¹.

Την ίδια απορία με τους ελευθερωτές για το πού «...βρέθηκαν ξαφνικά τόσες ελληνικές σημαίες...» είχαν και οι Τούρκοι εκείνες τις καταθλιπτικές

γι' αυτούς μέρες. Η Κενιζέ Μουράτ γράφει: «...Ένα κρύο κι ομηκλιασμένο πρωινό του Νοεμβρίου, ο στόλος των νικητών διασχίζοντας τα στενά των Δαρδανελλίων, κάνει την εμφάνισή του στον Βόσπορο... Με τα αντιορπικά επικεφαλής τα πλοία πλησιάζουν με απόλυτη σιωπή, αργά μπαίνουν στον Κεράτιο κόλπο όπου αγκυροβολούν, με τα κανόνια τους στραμμένα προς το παλάτι του Σουλτάνου και την Υψηλή Πύλη, την έδρα της Κυβέρνησης... Τα καταστήματα είναι κλειστά και στα όμορφα πέτρινα σπίτια κυματίζουν σημαίες. Στα πεζοδρόμια –είναι ο μόνος δρόμος της Κωνσταντινούπολης που έχει πεζοδρόμια– το ενθουσιασμένο πλήθος ανεμίζει σημαϊάκια. Σημαϊάκια ελληνικά αλλά και αρμένικα... Το θέαμα προκαλεί κατάπληξη: στις αποβάθρες, στις πλευρές της πόλης όπου κατοικούν οι χριστιανοί, ένα παρδαλό πλήθος ανεμίζει σημαίες. Η Χατιτζέ αναγνωρίζει τα γαλλικά, αγγλικά και ιταλικά χρώματα οι περισσότερες όμως –γαλάζιες με λευκές ρίγες– είναι σημαίες ελληνικές!...»²

Στο Αϊδίι, τον ίδιο καιρό, στο σπίτι της Αναστασίας Γαλινού-Βαρουτάκη, η μεγάλη λινή κυανόλευκη ξεδιπλώθηκε από το σεντούκι και κυμάτισε ελεύθερα πλέον. Παράβγαιναν οι Μικρασιάτες Έλληνες ο ένας τον άλλον, ποιος θα υψώσει την μεγαλύτερη και ομορφότερη σημαία. Αλλάξε όμως

▲ Ο Μιχαήλ Θεοτοκάς με το φέσι τον ραγιά. Η θυγατέρα του Λιλή Αλιβιζάτου τον θυμάται να το πετά στον αέρα, τη μέρα που είδαν από την ταράτσα τον σμιπού τα ογμμαχικά πολεμικά να εισπλέουν στον Βόσπορο. Τα παιδιά του Γιώργος και Λιλή το άρπαξαν και το ισαλαπατούσαν με μανία (φωτ.: Αρχείο Λιλής Αλιβιζάτου).

► Η ελληνική κοινότητα της Τυρολόης (σήμερα Τσορλού) στην Ανατολική Θράκη, πανηγυρίζει την υπογραφή της Συνθήκης των Σεβρών (28 Ιουλίου 1920) με σημαίες και τα συνθήματα ΖΗΤΩ Η ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΥΡΟΛΟΗΣ – ΖΗΤΩ Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ (Αρχείο Ι.Κ. Μαζαράκη – Ανιάνος).

▲ *Χειροποίητη κνανόλενη σημαία της οικογένειας Μιχαήλ Θεοτοκά, η οποία χρησιμοποιήθηκε κατά την υποδοχή του θωρηκτού «Γ. Αβέρωφ» και των άλλων συμμαχικών πλοίων στην Κωνσταντινούπολη κατά την ανακωχή του 1918 (Εθν. Ιστορ. Μουσείο).*

απότομα η ρότα και τα ελληνικά μέρη πλημμύρισαν από αφηνιασμένα στίφη φερμένα από τα βάθη της Ανατολής. Οι Έλληνες παραδόθηκαν στο μαχαίρι και τα σπίτια τους στη φωτιά. Η Αναστασία Γαλννού-Βαρουτάκη μόλις είδε το σπίτι της να καίγεται, κατέβασε τη σημαία και την έσωσε. Στον δρόμο της προσφυγιάς τύλιξε μ' αυτήν τα παιδιά της και όταν ήρθε στην Ελλάδα τη φύλαξε. Σήμερα η σημαία, δωρεά του γιου της Δημητρίου φυλάσσεται στο Εθνικό Ιστορικό Μουσείο, για ό,τι μπορεί η ιστορία της να σημαίνει.

Του θωρηκτού «Γ. Αβέρωφ»

Στις κρίσιμες φάσεις της ζωής ο άνθρωπος, συχνά υπακούοντας στην ψυχή και όχι στον νου, ξεσημενίζει την Τύχη, θεωρώντας την παράγοντα που σταθμίζει την έκβαση των πραγμάτων. Η αντίληψη αυτή, εκφράζεται και μέσα από το ιστορικό της «τυχερή» σημαίας του θωρηκτού «Γ. Αβέρωφ».

Αμέσως μετά τη λήξη του Β' Βαλκανικού Πολέμου, τον Αύγουστο του 1913, ο αντιναύαρχος Παύλος Κουντουριώτης, αρχηγός του Στόλου Αιγαίου, την κατέθεσε στο Εθνικό Ιστορικό Μουσείο, συνοδευόμενη από επιστολή που εξηγεί γιατί θεωρήθηκε «τυχερή». Ο Κουντουριώτης γράφει ότι αν και η σημαία αυτή δεν ήταν «η επιδεικτική πρώτου μεγέθους» που προοριζόταν για τις ναυμαχίες, αλλά η καθημερινή του πλοίου, δεν αντικαταστάθηκε γιατί: «... Επελθούσης αμέσως της συρράξεως ο επί τούτω αποσταλείς υπαξιωματικός κελευστής Κατιτζάρης εφονεύθη καθ' ην ακριβώς στιγμήν με την ετέραν ανά χείρας ήρτισεν επιλαμβανόμενος της εκτελέσεως της διαταγής. Κατόπιν, μετά την ευτυχή έκβασιν της πρώτης ναυμαχίας εχρησιμοποίησα επίτηδες πλέον ως τυχεράν, την ιδίαν Σημαιοίαν και κατά την δευτέραν ναυμαχίαν, διά τρητον μάλιστα εκ θραύσματος εχθρι-

κής οβίδος της πρώτης ναυμαχίας»³.

Η Σημαία του Ρούπελ

Όταν το εθνικό σύμβολο ενός αντιπάλου εμπνέει τον σεβασμό στον άλλο, προκύπτουν ιστορίες σαν την παρακάτω: Ο Φριτς Κοπ, Γερμανός μηχανικός από το Αϊστάιγκ, ήταν ένας απλός στρατιώτης στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Βρέθηκε στο οχυρό Ρούπελ να πολεμάει τους Έλληνες υπερασπιστές του που έγραψαν ιστορία για την ηρωική τους αντίσταση. Μετά την παράδοση του οχυρού στους Γερμανούς ο Φριτς Κοπ βρήκε την ελληνική σημαία στο ύψωμα Προφήτης Ηλίας κοντά στο Κλειδί. Την περιμάζεψε, την έκρυψε στα πράγματά του και την πήρε μαζί του στο μέτωπο της Ρωσίας όπου τραυματίστηκε. Στο νοσοκομείο την κράτησε κάτω από το μαξιλάρι του και δεν την αποχωρίστηκε μέχρι την επιστροφή του στη Γερμανία.

Μετά τον πόλεμο, την επέστρεψε στην Ελλάδα «...εις τον νόμιμον ιδιοκτήτην της... δείγμα της βουβής αγάπης μου προς την Ελλάδα...»⁴, όπως γράφει στην επιστολή που συνόδευσε τη σημαία. Η σημαία εστάλη το 1955 στη βασίλισσα Φρειδερίκη και στη συνέχεια κατατέθηκε στο Εθνικό Ιστορικό Μουσείο.

Γεγονότα σαν τα παραπάνω πείθουν ότι αν τύχει και η ιστορική συγκυρία εξαρτηθεί το εθνικό σύμβολο από τη θέληση ενός μόνο ανθρώπου η ευθύνη απέναντι στο σύμβολο αφυπνίζει στην ψυχή του –εις δόξαν της ιδέας– αισθήματα μεγαλοσύνης και αυταπάρνης.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ:

1 Λιλή Αλιβιζάτου, «Μνήμη Μιχαήλ Γ. Θεοτοκά 1872-1951», Αθήνα 1993, σελ.30

2 Κενιζέ Μουγάτ, «Της Νεκρής Περγίπιοσσας» εκδ. Ωκεανίδα, 1987, μετ. Ευδ. Παπαγιάννα σελ. 56 κ.εξ.

3 Αρχείο IEEE φακ. 13

4 Αρχείο IEEE φακ. 1955

Μια σημαία από τη Σμύρνη

Από το βιβλίο του Γιώργη Παπάζογλου*. «Ονειράτα της άκαυτης και της καμμένης Σμύρνης. Αγγέλα Παπάζογλου. Τα χαίρια μας εδώ»

«...Αμα ήρχαμε, είπαμε πως θα μας δώκουνε από μια κουβέρτα στα παλιά ανάκτορα. Την πρώτη μέρα που ηπήγαμε και ηγραφτήκαμε, δεν είδαμε σημαία πουθενά. Σκάσαμε... στεναχωρηθήκαμε... Καλά... κι εδώναι τα πράματα προδομένα; Τι να συμβαίνει... Πού είναι οι σημαίες;... Πού είναι η Ελλάδα;... Πού είναι που τραγουδάγαμε “Αθήνα και Περαιά μου και γαλανή σημαία μου” και ηπρηζούντουστε τα μάτια μας απ’ το δάκρυο... Αυτήναι το λοιπόν η Αθήνα, που ηβλέπαμε στα ονειράτα μας; Αυτήναι η Αθήνα που νομίζαμε πως η Σμύρνη είναι χωριό μπροστά της; ...Πού είναι μωρέ οι σημαίες; ...μονάχα στα καπέλλα των χωροφυλάκων; Ε... Απ’ τα πολλά πια, κι αφού έγινε μαύρο το μάτι μας να ψάχνωμε για σημαίες, είδαμε αφηλά σ’ ένα μεγάλο κοντάρι στον ουρανό κοντά –στην Ακρόπολη μου φαίνεται ήτανε– μια σημαίτσα μικρίτσα-μικρίτσα... καίμικια... τοιγκούνικια... σα παντιερίτσα, σα λαβαράκι ήτανε... Και σκεφθήκαμε: «Δε θάχουν άλλη φαίνεται, και τήνε βάλανε ψηλά για να τη βλέπουνε όλοι, να πορεύονται, και νάναι ήσυχοι με το φιλότιμό τους... Και η άνοιξε το πικραμένο της στομάτι κι η μανούλα μου και είπε: “Κόρη μουσου... κακά πέσαμε... Από δω και ομπρός, ... αυτά θάναι τα χαίρια μας εδωπέρα... Εκείνη έλεγε και μένα το μυαλό μου πετάρισε στη Σμύρνη. Θυμήθηκα το σοκάκι μας πούχε σταυρωτά τις σημαίες και γινότανε στοά άμα πέρναγες από κάτω...”».

“...Λευτερωθήκαμε και γέμισε η Σμύρνη σημαίες... Χιλιάδες πολλές σημαίες... Εμείς μόνο υψώσαμε πόσες... δύο που είχαμε απ’ τη γιαγιά μου, και μια προίκα τση μάνας μου, τρεις... Όλες είχανε μαλαματένιες κλωστές στα κρόσσια... νάναι βαριά, να μην την παίρνει και τη διπλώνει ο αέρας τη σημαία μόνο να τη φουσκώνει... να σιδερώνεται ο σταυρός... να φαίνεται από μακριά... σα καλοτάξιδο καράβι ν’ αρμενίζει στο γιαλό... Τ’ ήτανε κείνο το πράμα... Πολλές σημαίες... Θάλασσα κανονικιά... Βάλε με το νου σου πόσα σπίτια ήτανε... Κάθε σπίτι και δυό-τρεις. Οι Τούρκοι τρίβανε τα μάτια τους. Πού στο διάολο βρεθήκαμε τόσες χιλιάδες σημαίες... Σατανάδες μας ανεβάζανε, διαολάνθρωποι μας κατεβάζανε...”

“...Πήγαμε με τη μαμά μου και ηπήραμε κοντάρι... Το υψώσαμε μαζί με τη μαμά μου και καμαρώναμε. Καμαρώναμε γιατί εγώ ήμουνα ορφανό και η μαμά μου έραβε παντελόνια. Τραγουδούσα κιόλας, κι ήτανε και τα πράματα φτηνά... Ζούσαμε... Δεν περιμέναμε από κανέναν... με τα χεράκια μας τα κάναμε όλα... Καμαρώναμε με το κοντάρι... Τόχαμε αγοράσει με τα χέρια μας... τόχαμε κουβαλήσει με τα χέρια μας... τόχαμε βάψει με τα χέρια μας... και το καμαρώναμε με την καρδιά μας... Τι άλλο θέλαμε; Ημαστε ευτυχισμένε... και τι ξύλο ... Νάναι από δαδί ν’ αρπά. Να μην προλαβαίνει ο εχθρός να την πατήσει... Να και περιήφανα ...υψωμένη... όπως τσ’ αζίζει... Αμα και η σημαία διπλωμένη, είναι προδοσία στη μέση...”

“...Αμα λευτερωθήκαμε σκεπάζαμε το νεκρό με σημαία... Εδώ, μόνο άμα είσαι κάτι, άμα έχεις μεγάλη θέση και πεθάνεις, βάζουν σημαία. Λες και οι άλλοι δεν είμαστε Ρωμιοί. Εμείς άμα βλέπαμε καμιά κηδεία ξερή, μονάχα με στεφάνια, τήνε λέγαμε ορφανή...”».

Έχει ειπωθεί από τους σχεδιαστές της παγκόσμιας τάξης ότι ο δυσκολοκυβέρνητος ελληνικός λαός για να πάψει να παρενοχλεί, πρέπει να πληγεί βαθεία στις πολιτιστικές του ρίζες. Η μικρασιάτισσα Ελληνίδα Αγγέλα Παπάζογλου «σοφών υπερβαίνουσα γνώσιν» με έναν τρόπο αυτονόποτο, πηγαίο, δυνατό, μπει στο γοητευτικό βίωμα της ελληνικότητας.

Οι αρχαίοι Έλληνες βάλανε στο τείχος της Ακρόπολης τα κομμάτια απ’ τους καταστρεμμένους ναούς που είχανε κάψει οι βάρβαροι, να τα βλέπουνε οι νέοι και να μην ξεχνάνε... Σηκώστε τα μάτια σας να δείτε εκεί στην Ακρόπολη αυτά τα κομμάτια τα μάρμαρα... Εκεί στο τείχος τα χτισμένα... Στην ξερολιθιά βαλμένα... Είναι οι πιο αρχαίες σημαίες του κόσμου... Οι σημαίες αυτή τη δουλειά κάνουνε. Δε μας αφήνουνε να ξεχνάμε... Αμα ξεχάσεις αυτά που ’παθες, θα στα ξανακάνουνε χειρότερα... Να σηκώνεις τα μάτια σου να βλέπεις τσι σημαίες και να μην ξεχνάς... να μην ξεχνάς...».

Επιμέλεια: Ευθυμία Παπασπύρου - Καραδημητρίου

Ευχαριστώ τον Γιώργη Παπάζογλου που μου εμπιστευθηκε να ανθολογήσω κείμενά του και να δημοσιευθεί η φωτογραφία.

ΕΠ.Κ.

Μετά το πλόιμο καρίκωμα της σημαίας που έφερε απ’ τη Σμύρνη η Αγγέλα Παπάζογλου, πρόσφυγας από τη Σμύρνη, στις 30 Μαρτίου 1983, τρεις μήνες πριν από τον θάνατό της.

Η συλλογή σημαιών του Ε

Της **ΝΑΤΑΣΑΣ ΚΑΣΤΡΪΤΗ**

Επιστ. συνεργάτιδος Εθνικού
Ιστορικού Μουσείου

«**Η ΣΗΜΑΪΑ** δεν είναι μόνο ένα κομμάτι ύφασμα... είναι το σύμβολο με το οποίον ενσάρκωνεται... η ιδέα της Πατρίδος... η ιστορία της... Παρέχει εις μίαν λέξιν και εις εν αντικείμενον την ζωήν όλων μας... είναι η συνείδησις, η τιμή και η δόξα του στρατιώτου... η απώλειά της είναι καταίσχυνη αιώνια...»¹

Το παραπάνω κείμενο εκφράζει με ιδανικό τρόπο τον δεσμό του εθνικού συμβόλου με την πατρίδα και την ανάδειξή του μέσα από αυτόν σε φορέα ιστορικής μνήμης. Καθώς λοιπόν ένας από τους βασικότερους στόχους του Εθνικού Ιστορικού Μουσείου είναι η «...περισυναγωγή ιστορικής και εθνολογικής ύλης και παντοειδών αντικειμένων συντελούντων εις διαφώτισιν της μέσης και νέας ελληνικής ιστορίας...», θα ήταν αδύνατο να μην επιδιώξει τη διάσωση σημαιών, που σχετίζονται με τους απελευθερωτικούς

αγώνες και την πολιτική ιστορία της νεότερης Ελλάδος. Στα 120 χρόνια της λειτουργίας του έχει συγκεντρώσει σημαντικό αριθμό των μοναδικών αυτών ιστορικών κειμηλίων. Πρόκειται για σημαίες ελληνικές, ο αριθμός των οποίων σήμερα πλησιάζει τις 200, αλλά και περί τις 100 σημαίες άλλων εθνών, η πολιτική και η στρατιωτική δράση των οποίων επηρέασαν την πορεία του νέου ελληνικού κράτους.

Από τις παλαιότερες σημαίες της συλλογής είναι μια ενετική σημαία από τη Ζάκυνθο των αρχών του 18ου αιώνα που φέρει τον περρωτό λέοντα του Αγίου Μάρκου και διάφορες σημαίες επαναστατικών κινήσεων και εξεγέρσεων που ξέσπασαν στις αρχές της Επανάστασης του 1821.

Το υλικό κατασκευής τους είναι ύφασμα, λινό, μάλλινο, βαμβακερό, μεταξωτό κ.ά. πολλές όμως είναι αυτοσχέδιες και χειροποίητες. Τα εμβλήματα, τα σύμβολα, τα χρώματα ακόμα

και οι επιγραφές, όποτε υπάρχουν, αποδίδονται με διάφορες τεχνικές. Κάποιες είναι κεντητές (σημαία του αγωνιστή Ηλία Μπισμπίνη, Θεσσαλών Κων/πολης-1881), άλλες ζωγραφιστές (Συντάγματος του Νικολάου Πλαστήρα, φιλοτεχνημένη από τον Γ. Προκοπίου-1922) ή επιχρωματισμένες, άλλες σταμπωτές, «ιστότυπες» (του Γ. Σισίνη-1821) και άλλες με επιραμμένα στοιχεία (τουρκικά λάφυρα).

Διαφορές παρατηρούνται και στα μεγέθη τους, καθώς αυτά επιβάλλονται από τη χρήση για την οποία η καθεμία προορίζεται. Οι ναυτικές σημαίες για παράδειγμα είναι πολύ μεγάλες και ξεπερνούν τα 5 μέτρα μήκος. Τα σενιάλα (σήματα συνεννόησης πλοίων) και οι επισείοντες είναι πολύ μικρότερα (περί τα 0,40x0,60 μ.). Πάντως, κατά μέσο όρο, τα μεγέθη κειμίνονται στα 1,20x1,70 μέτρα.

Οι περισσότερες σημαίες της ξηράς

έχουν ξύλινα κοντάρια με μεταλλικές επιστέψεις σε σχήμα σταυρού, οι κεραίες του οποίου καταλήγουν σε αιχμηρές απολήξεις, αφού στις μάχες η σημαία χρησιμοποιούνταν ως αγχέμαχο όπλο. Τα κοντάρια επισήμων σημαιών ήταν επενδεδυμένα με μεταξωτό ή βελούδινο μπλέ ύφασμα και έφεραν στριφτά κυανόλευκα κορδόνια. Στις τρεις ελεύθερες πλευρές τους οι σημαίες φέρουν χρυσά κρόσια και στολίζονται με θυσάνους.

Σύμβολα και Ιστορία

Οι σημαίες του πρώτου χρόνου της Επανάστασης του 1821, φέρουν το σημείο του σταυρού, σύμβολα της Φιλικής Εταιρείας και αλληγορικές παραστάσεις (σημαίες των Σπετσών, Ψαρών, του αγωνιστή Γρηγοράκη-Τζαβετάκη). Πρώτη απόπειρα για τον καθορισμό μιας ενιαίας σημαίας έγινε από το Αχαϊκό Διευθυντήριο. Από αυτές η μοναδική που σώζεται είναι εκείνη που ύψωσε ο Γ. Σισίνης στην Ηλίδα το 1821. Το 1822, με το «Προσωρινό Πολίτευμα της Επιδαύρου» καθιερώθηκε τελικά ο μορφολογικός τύπος της κυανόλευκης που χρησιμοποιούνταν τότε (σημαίες Κ. Κανάρη, Α. Μιαούλη, Α' τάγματος Πεζικού).

Σημαίες που φέρουν τον αναγεννώμενο φοίνικα, και άλλες που χρησιμοποιήθηκαν στις κατά τόπους εξεγέρσεις που είχαν ως αίτημα την παραχώρηση Συντάγματος (π.χ. της Περαχώρας) προσδιορίζουν την περίοδο της «Ελληνικής Πολιτείας» (1828-1831) και τα παραγμένα χρόνια που ακολούθησαν τη δολοφονία του πρώτου κυβερνήτη της Ελλάδος Ιωάννη Καποδίστρια. Από την εποχή της βασιλείας του Οθωνα και του Γεωργίου Α' υπάρχουν επίσημες σημαίες που φέρουν τους θυρεούς των αντιστοιχών βασιλικών οίκων, σημαίες των στρατιωτικών σωμάτων που έλαβαν μέρος σε επαναστατικά κινήματα στις υπόδουλες περιοχές (Ηπειρο, Μακεδονία, Κρήτη) και αναμνηστικές ιστορικών γεγονότων, όπως π.χ. οι προσαρτήσεις γεωγραφικών διαμερισμάτων (Θεσσαλίας κ.ά.).

Σημαντικά ιστορικά τεκμήρια αποτελούν οι σημαίες Συνταγμάτων που έλαβαν μέρος στους Βαλκανικούς Πολέμους του 1912-1913 (κυανόλευκες με παράσταση του Αγίου Γεωργίου) και στη μικρασιατική εκστρατεία (Στρατηγείου Σμύρνης) και εκείνες δημοσίων ελληνικών καταστημάτων από τη Μικρασία και τη Βόρειο Ηπειρο (Διοικητηρίων Αγ. Σαράντα και Κορυτσάς).

Από τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο αντιπροσωπευτικές είναι οι κυανόλευκες από το υποβρύχιο Παπανικολής και το οχυρό Ρούπελ.

Ξεχωριστή ενότητα αποτελούν οι σημαίες-λάφυρα (τουρκικές, βουλγα-

Ιστορικά τεκμήρια από τους αγώνες και την ιστορία της νεότερης Ελλάδας

α

β

γ

- ▲ Τρεις από τις πολλές σημαίες που φυλάσσονται στο Εθνικό Ιστορικό Μουσείο:
- α) Σημαία του ηρωοκλητή Κωνσταντίνου Κανάρη.
 - β) Σημαία του Ελληνικού Εθελοντικού Σώματος που έλαβε μέρος στον Κριμαϊκό Πόλεμο τον 1854.
 - γ) Σημαία των Συνταγματικών της Περαχώρας.

Εθνικού Ιστορικού Μουσείου

ρικές, αλβανικές) που κατακτήθηκαν κατά τους εθνοαπελευθερωτικούς αγώνες, από την Επανάσταση του 1821 μέχρι και τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Αντιπροσωπευτικά αναφέρουμε την παρασημοφορημένη σημαία του 56ου Πεζικού Τουρκικού Συντάγματος και από το θρυλικό εγχείρημα του Νικ. Βότση η σημαία του τουρκικού θωρηκτού Φετίχ-Μπουλέντ.

Εμπλουτισμός – Δημοσιεύσεις – Εκθέσεις

Η συλλογή της ΙΕΕΕ έχει σχηματιστεί από δωρεές ιδιωτών και δημόσιων ή ιδιωτικών φορέων προς το Μουσείο. Από τις παλαιότερες είναι η δωρεά κυανόλευκης σημαίας του Κωνσταντίνου Κανάρη που κατατέθηκε στο Μουσείο το 1895. Ένας μεγάλος αριθ-

μός σημαίων του Αγώνα της Ανεξαρτησίας, της καποδιστριακής εποχής και των πρώτων χρόνων της βασιλείας του Οθωνα, κατά την οθωνική εποχή είχαν διαφυλαχτεί ως εθνικά κειμήλια στο οπλοστάσιο του Ναυπλίου και αργότερα αποτέθηκαν στη Αίθουσα των Τροπαίων των Ανακτορών. Υστερα από πυρκαγιά που ξέσπασε στα ανάκτορα το 1909 όσες διασώθηκαν παραδόθηκαν από το υπουργείο Στρατιωτικών στην ΙΕΕΕ.

Η σπανιότητα και μοναδικότητα των ιστορικών σημαίων δεν επιτρέπει τον τακτικό εμπλουτισμό της συλλογής. Ωστόσο κατά διαστήματα κατατίθενται στο Μουσείο σημαίες μοναδικές, ιστορικά τεκμήρια γεγονότων πολεμικών και πολιτικών, που σημάδεψαν τη νεότερη ελληνική ιστορία από τους προεπαναστατικούς χρόνους μέχρι και τις μέρες μας.

Η συλλογή έχει δημοσιευθεί στο λεύκωμα: «Σημαίες Ελευθερίας»– συλλογή Εθνικού Ιστορικού Μουσείου, (εκδ. ΙΕΕΕ– Αθήναι 1996). Το κοινό είχε την ευκαιρία να τη γνωρίσει στην έκθεση ΣΗΜΑΙΕΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ, στη Θεσσαλονίκη (Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Οκτώβριος– Νοέμβριος 1997) και στην Αθήνα (Εθνικό Ιστορικό Μουσείο, Μάρτιος 1998).

Οι πιο αντιπροσωπευτικές σημαίες της συλλογής εκτίθενται στη μόνιμη έκθεση του ΕΙΜ. Οι υπόλοιπες φυλάσσονται, παραμένοντας πάντα στη διάθεση των ερευνητών, ενώ εμπλουτίζουν και ανάλογες περιοδικές εκθέσεις.

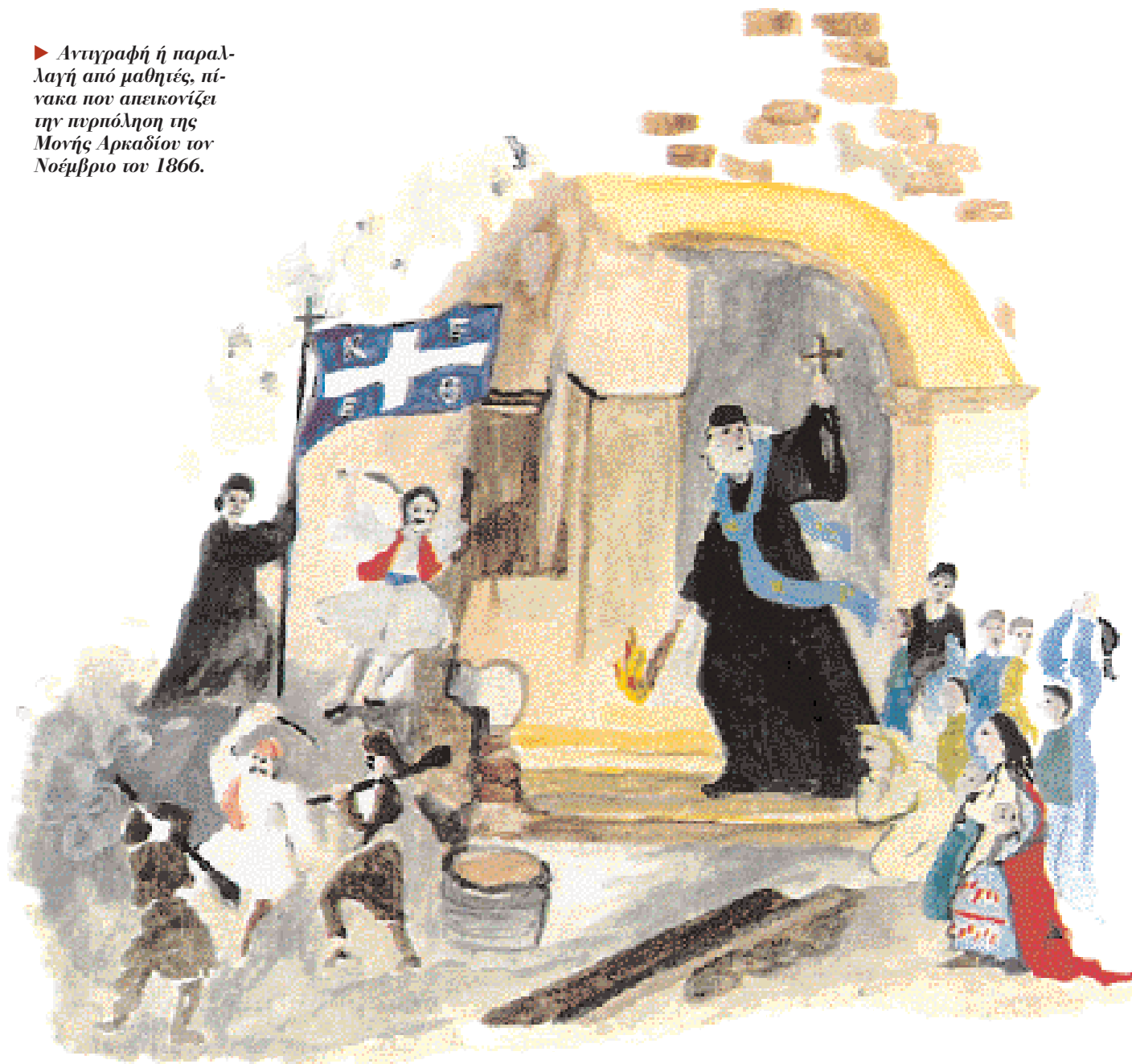
ΣΗΜΕΙΩΣΗ:

1 Νικ. Ζαφειρίου, «Η Ελληνική σημαία, από τους αρχαίους χρόνους μέχρι σήμερα», Αθήναι 1947

▲ Οι σημαίες έξι ον-
νιαγμάτων πεζικού που
έλαβαν μέρος στους
Βαλκανικούς Πολέμους
και στον Ελληνοϊταλικό
πόλεμο παραλαύνουν
μπροστά στο μνημείο
του Αγνώστου Στρατιώ-
τη την 25η Μαρτίου
1945, κατά τον πρώτο
εορτασμό της εθνικής
επετειών μετά την απε-
λευθέρωση από τη γερ-
μανική κατοχή. Οι ση-
μαίες, τις οποίες φέ-
ρουν ενέλιπδες (τάξη
1947α), μετά το 1941
φελάχθηκαν στο Εθνι-
κό Ιστορικό Μουσείο
απ' όπου παραχωρήθη-
καν για τον εορτασμό
(Εθν. Ιστορ. Μουσείο).

«Γαλανόλευκη η θωριά σου...»

► Αντιγραφή ή παραλαγή από μαθητές, πίνακα που απεικονίζει την πωρόληση της Μονής Αρκαδίου τον Νοέμβριο του 1866.

Των **ΙΦΙΓΕΝΕΙΑΣ ΒΟΓΙΑΤΖΗ,**
ΟΛΓΑΣ ΦΑΚΑΤΣΕΛΗ

Επιστ. συνεργατιδών Εθνικού Ιστορικού
Μουσείου

ΤΟ ΕΘΝΙΚΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ προβάλλει το πολύπλευρο εκπαιδευτικό δυναμικό των συλλογών του με τρόπο που να θέτει κίνητρα και να εμπνέει τον επισκέπτη, ανάλογα με την ηλικία και τα ενδιαφέροντά του. Ειδικότερα για τις σχολικές ομάδες, που αποτελούν μεγάλο τμήμα του κοινού στο οποίο απευθύνεται, το Μουσείο έχει σχεδιάσει και υλοποιήσει σειρά εκπαιδευτικών προγραμμάτων που βασίζονται, τόσο στη μόνιμη όσο και στις περιοδικές του εκθέσεις, τα οποία στοχεύουν στη δημιουργική

συμμετοχή των μαθητών στη γνωστική διαδικασία. Είναι προφανές ότι η Συλλογή Σημαιών προσφέρει υλικό, το οποίο, κατάλληλα ομαδοποιημένο, συνεικονεί στην καλύτερη παρουσίαση και κατανόηση συγκεκριμένων ιστορικών ενοτήτων που εντάσσονται στο σχολικό αναλυτικό πρόγραμμα.

Αξιοποιώντας τη Συλλογή Σημαιών, το Μουσείο δημιούργησε τον εκπαιδευτικό φάκελο «Γαλανόλευκη η θωριά σου... Ελληνικές σημαίες στο Εθνικό Ιστορικό Μουσείο», ο οποίος περιέχει ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα για μαθητές από 5η Δημοτικού ως και τις πρώτες τάξεις του Γυμνασίου. Το πρόγραμμα θα εφαρμοστεί από τη νέα σχολική χρονιά 2001-2002. Σκοπός του είναι η προσέγγιση της σημαίας τόσο ως ιστορικό τεκμήριο όσο και ως μέρος της σύγχρονης καθημερινότη-

τας. Μέσα από μια εναλλαγή δραστηριοτήτων και ενεργού διαλόγου, οι μαθητές θα μπορέσουν να αντιληφθούν την έννοια της σημαίας γενικά, τη συμβολική της λειτουργία τόσο στο παρελθόν όσο και σήμερα, την ποικιλία και ερμηνεία των συμβολικών θεμάτων που αποτυπώνονται στις σημαίες. Ακόμη, θα γνωρίσουν την ποικιλία των σημαιών που εμφανίστηκαν στον ελληνικό χώρο και θα ενημερωθούν για την καθιέρωση της σημερινής ελληνικής σημαίας. Μέσα από τα θέματα που θίγονται, κεντρίζεται το ενδιαφέρον των παιδιών, τα οποία προτρέπονται να ανακαλύψουν, να ερευνήσουν, να διατυπώσουν υποθέσεις, να αναλύσουν και να συνθέσουν, με άλλα λόγια να βρουν διέξοδο στη φαντασία και τη δημιουργικότητά τους.

Το πρόγραμμα διαρθρώνεται σε τρία μέρη. Το πρώτο και το τρίτο γίνονται στην τάξη από τον εκπαιδευτικό πριν και μετά την επίσκεψη στο Μουσείο. Το δεύτερο μέρος πραγματοποιείται σε συγκεκριμένες αίθουσες της μόνιμης έκθεσης του Μουσείου, όπου εκτίθενται σημαίες που χρονολογούνται από την εποχή της τουρκοκρατίας έως τον Πόλεμο του 1940. Το μέρος αυτό θα παρουσιάζεται από ερμηνευτές, υπάρχει όμως η δυνατότητα να παρουσιάζεται από τον ίδιο τον εκπαιδευτικό.

Το πρώτο μέρος του προγράμματος σχεδιάστηκε με δεδομένο ότι οι προετοιμασμένοι μαθητές κερδίζουν περισσότερο σε γνώση και εμπειρία. Προτάσεις για δραστηριότητες, παιδαγωγικές υποδείξεις και σχέδια εργασίας δίνουν ερεθίσματα στον εκ-

δεδομένη την εμπειρία αυτή, συγκροτούν ομάδες με συγκεκριμένους σκοπούς, π.χ. φιλοτελική, οικολογική, κινηματογραφική, συλλεκτική, φίλων της ιστορίας κ.λπ., και σχεδιάζουν μια σημαία δικής τους έμπνευσης με σύμβολα που να εκφράζουν τους σκοπούς αυτούς.

Αλληλεπίδραση

Μέσα από τις παραπάνω δραστηριότητες τα παιδιά περνούν από το στάδιο της απλής παρατήρησης στην αλληλεπίδραση με τα εκθέματα. Δραστηριότητες όπως η ζωγραφική και τα ομαδικά παιχνίδια δίνουν έμφαση στο ψυχαγωγικό στοιχείο και διαφοροποιούν την επίσκεψη από το σχολικό μάθημα.

Στο τρίτο μέρος, αντλώντας από τις εμπειρίες της επίσκεψης στο Μουσείο, μέσα από ποικιλία δραστηριοτήτων στη σχολική τάξη, οι μαθητές εμπειδώνουν έννοιες που γνώρισαν στη διάρκεια του προγράμματος. Διασκεδάζουν με ακροστιχίδες, αλλά και δημιουργούν με χαρτί ή ύφασμα τη σημαία που πρότείνει οραματιζόμενος την Ελλάδα ελευθερωμένη ο Ρήγας Βελεστινλής, βασισμένοι σε κείμενό του. Επίσης, παρακινούνται να συγκεντρώσουν δημοτικά τραγούδια, ποιήματα, διηγήματα, αποσπάσματα λογοτεχνικών έργων, απεικονίσεις έργων τέχνης ή και αφηγήσεις αληθινών περιστατικών ή ιστορικών γεγονότων που σχετίζονται με τη σημαία και τη σημασία της. Αυτά μπορούν να αποτελέσουν το ερέθισμα για να γράψουν τα ίδια τα παιδιά, μόνα τους ή σε ομάδες, μια ιστορία, στην οποία το σημαντικότερο ρόλο θα παίζει μια σημαία. Από όλες θα επιλέξουν τρεις και θα τις στείλουν στο Μουσείο. Έτσι, με τη διακριτική καθοδήγηση των εκπαιδευτικών, οι μαθητές έρχονται σε επαφή με την επίδραση που έχει η έννοια της σημαίας και των συμβολισμών της στη ζωή και την τέχνη, εμπνεόμενοι και οι ίδιοι για τις δικές τους δημιουργίες. Τέλος, η σημαία, ο ρόλος της οποίας έχει πλέον αναλυθεί σε όλες τις παραμέτρους, μπορεί να γίνει αφορμή για συζήτηση σχετικά με άλλους τρόπους με τους οποίους εκφράζεται η ταυτότητα και η συνοχή μιας ομάδας, καθώς και για την αξία των συμβόλων στις διάφορες εκφάνσεις της ζωής.

Η καλλιέργεια του ομαδικού πνεύματος, η βιωματική προσέγγιση των αντικειμένων, η εξάσκηση της φαντασίας και της επινοητικότητας των μαθητών, το κέντρισμα του συναισθήματος και της ευαισθησίας τους και η ψυχαγωγική διάσταση που χαρακτηρίζουν την ποικιλία των δραστηριοτήτων του προγράμματος που περιγράψαμε, βοηθούν στην επίτευξη των διδακτικών στόχων με πληρότητα και σαφήνεια.

▲ Σημαίες σχεδιασμένες από μαθητές στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού προγράμματος. Οι μαθητές προσεγγίζουν το θέμα της σημαίας, όχι μόνο θεωρητικά ως ιστορικό τεκμήριο αλλά εξασκούν, ταινιόχρονα, τη φαντασία τους καθώς τις αποτυπώνουν ζωγραφικά.

παιδευτικό, ώστε να προετοιμάσει και να ευαισθητοποιήσει τους μαθητές του πριν την επίσκεψη στο Μουσείο, χρησιμοποιώντας ως αφετηρία γνωστές έννοιες και θέματα οικεία στους μαθητές.

Στην τάξη λοιπόν, μέσα από διάλογο και ομαδικά παιχνίδια, τα παιδιά έρχονται σε επαφή με την έννοια της σημαίας γενικά και την παρουσία της στη σύγχρονη καθημερινή ζωή. Αναλύοντας την ετυμολογία της λέξης σημαία ανακαλύπτουν την πρωταρχική σημασία της και με βάση συγκεκριμένα παραδείγματα συζητούν για τη συμβολική λειτουργία της. Κατόπιν συνειδητοποιούν τον ρόλο των χρωμάτων και των συμβολισμών, ερμηνεύοντας ευρύτατα γνωστές σημαίες, όπως της Unicef, του ΟΗΕ, των Ολυμπιακών Αγώνων, γνωστών αθλητικών ομάδων κ.λπ. Σε δεύτερη φάση, γίνεται σύντομη αναφορά από τον εκπαιδευτικό στην ιστορία και την εξέλιξη της ελληνικής σημαίας με υλικό

που περιέχεται στο πρόγραμμα. Μέσα από αναφορές σε δημοτικά τραγούδια γίνεται απόπειρα να περιγραφούν και να ερμηνευτούν σημαίες παλαιότερων ιστορικών περιόδων, προετοιμάζοντας τα παιδιά για όσα θα δουν στο Μουσείο.

Στο δεύτερο μέρος, στον χώρο της έκθεσης του Μουσείου πλέον, γίνεται αρχικά μια συζήτηση πάνω στο θέμα της συλλογής αντικειμένων γενικά και ειδικότερα στο θέμα των μουσειακών συλλογών.

Επειτα από μια μικρή επανάληψη όσων συζητήθηκαν στην τάξη, τα παιδιά έρχονται σε επαφή με το πρωτογενές υλικό, δηλ. τις αυθεντικές σημαίες. Αρχικά οι μαθητές επικεντρώνο-

νται σε εικαστικά έργα της έκθεσης με σκηνές από την Ελληνική Επανάσταση, στις οποίες εικονίζονται και σημαίες, και συζητούν για το είδος και τον ρόλο της σημαίας σε κάθε σκηνή.

Κατόπιν τα παιδιά εξετάζουν μια σημαία και ακούν από τον ερμηνευτή την ιστορία της, με σκοπό να αντιληφθούν τη μοναδικότητά της και το πλήθος των πληροφοριών που είναι δυνατόν να αντληθεί από αυτή. Υστερα, χωρισμένοι σε ομάδες, οι μαθητές καταγράφουν σε μια ει-

δικά σχεδιασμένη καρτέλα όλα τα σύμβολα που εντοπίζουν σε δέκα περιόδους σημαίες της έκθεσης και στη συνέχεια συγκεντρώνονται και αναλύουν τον συμβολισμό της καθεμιάς. Με

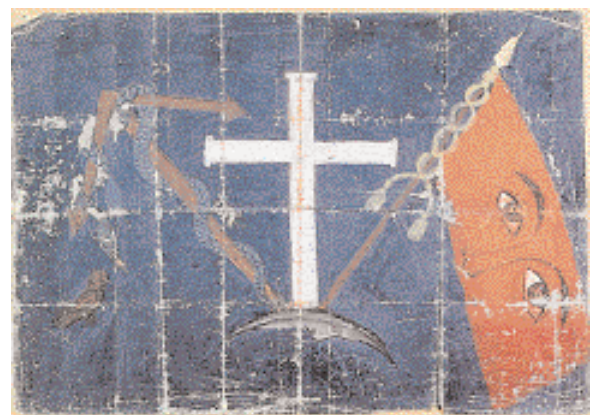
Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα του Μουσείου στοχεύει στην κατανόηση της έννοιας της σημαίας από τους μαθητές

Για το αφιέρωμα καθοριστική στάθηκε η συμβολή του Εθνικού Ιστορικού Μουσείου τόσο στα κείμενα όσο και στο φωτογραφικό υλικό.

Σχεδιάσματα σημαιών στο αρχείο της ΙΕΕΕ

◀ Σχεδιάσμα της τριχρώμης σημαίας της «Ελληνικής Δημοκρατίας» που πρότεινε ο Ρήγας Φεραίος (Εθν. Ιστορ. Μουσείο).

▲ «Σχέδιο για την πανιέρα της Εταιρείας της Επανάστασης» με σύμβολα «εφοδιαστικού ποιμένος» της Φιλικής Εταιρείας. Το σχέδιασμα προέρχεται από τον Δημήτριο Γουδή, ο οποίος πρώτος ύψωσε στο πλοίο του, τη σημαία της Ελευθερίας στις Σπέτσες το 1821 (2 Απριλίου) (Εθν. Ιστορ. Μουσείο).

Της ΜΑΡΙΑΣ ΠΑΠΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ- ΤΣΙΓΚΡΗΛΑ

Επιστ. Συνεργάτιδος Εθνικού Ιστορικού Μουσείου

ΣΤΟ ΑΡΧΕΪΟ της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας βρίσκονται κατατεθειμένα έγγραφα και σχεδιάσματα, που αναφέρονται στις πρώτες ελληνικές σημαίες των προεπαναστατικών και επαναστατικών χρόνων.

Σε κώδικα, που προέρχεται από τις Ηγεμονίες σχεδιάζεται η σημαία του Ρήγα. Πρόκειται για το παλαιότερο σχεδιάσμα της σημαίας αυτής. Είναι τριχρώμη και φέρει το ρόπαλο του Ηρακλέους, σύμβολο ισχύος και δικαίου με τρεις σταυρούς επ' αυτού. Τα χρώματα της σημαίας ερυθρό, λευκό και μαύρο σε τρεις οριζόντιες παράλληλες ζώνες έχουν και αυτά τη σημασία τους. Το ερυθρό θυμίζει τη βυζαντινή πορφύρα και δηλώνει την αυτεξουσιότητα του Ελληνικού Έθνους, το λευκό την αγνότητα του σκοπού και το μαύρο τη σταθερή απόφαση για θάνατο χάριν της Ελευθερίας.

Σε έγγραφο του Δεκεμβρίου του 1820 περιγράφεται η τριχρώμη σημαία, που προτάθηκε από τον Αλέξανδρο Υψηλάντη και τους άλλους Φιλικούς με τους «Νόμους Στρατιωτικούς» που συνέταξε ο Νικόλαος Υψηλάντης. Στα άρθρα ΙΑ και ΙΒ ορίζεται η ελληνική σημαία της ξηράς και της θάλασσας:

Η σημαία έπρεπε να είναι κατασκευασμένη από τρία χρώματα λευκό, μαύρο και κόκκινο, οι δε σημαίες της ξηράς να φέρουν από τη μία πλευρά τον Φοίνικα καιόμενο με τον αόρατο ακτινοβολούντα οφθαλμό και την επιγραφή «Εκ της στάκτης αναγεννώμαι» και από την άλλη το Σταυρό μέσα σε στεφάνι δάφνης και την επιγραφή «Εν τούτω τω σημείω νίκα».

Αξιοσημείωτο είναι ότι για το ναυτικό ειδικά ορίζεται με ιδιαίτερο άρθρο πως η προετοιμασία των πλοίων θα πρέπει να γίνεται μυστικά και να αναπετάσσουν την επαναστατική σημαία μόνο την τελευταία στιγμή:

«Η... αι νήες δια περισσοτέραν ασφάλειαν πρέπει να είναι υπό οθωμανικήν σημαίαν και, άμα φθάσει η μακαρία ώρα, υπό την γραικικήν τριχρώμον σημαίαν».

Υπάρχουν ακόμα μεταξύ άλλων στο Αρχείο της ΙΕΕΕ, τα πολύ χαρακτηριστικά σχεδιάσματα των σημαιών της Υδρας και των Σπετσών, όπως προτάθηκαν αρχικά.

Η μία είναι σχεδιασμένη από το Δημήτριο Γουδή, τον πρώτο που ύψωσε στο καράβι του τη σημαία της Ελευθερίας στις Σπέτσες, στις 2 Απριλίου 1821.

Το σχεδιάσμα αυτό έχει τα χαρακτηριστικά «εφοδιαστικού ποιμένος» της Φιλικής Εταιρείας. Έχει χρώμα βαθύ κυανό και στο μέσο φέρει λευκό σταυρό επί ανεστραμμένης ημισελήνου και δηλώνει την πίστη στον αγώνα που αρχίζει και τη μελλοντική πτώση της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Από τη μία πλευρά του σταυρού υπάρχει άγκυρα και φίδι που περιελίσσεται σ' αυτή, καθώς και γλαύκα. Από την άλλη πλευρά υπάρχει λόγχη και σημαία ερυθρά με δύο άγρυπνους οφθαλμούς. Η άγκυρα δηλώνει τη σταθερή απόφαση για την Ελευθερία. Το φίδι συμβολίζει τη δικαιοσύνη και η γλαύκα τη σύννεση με την οποία πρέπει να διεξαχθεί ο Αγώνας.

Υπάρχει ακόμα σχεδιάσμα της σημαίας του πρώτου ναυάρχου της Υδρας το 1821, Γιακουμάκη Τομπάζη. Είναι κυανή με μία πλατιά ερυθρή ζώνη τριγύρω, τον «ποταμό αίματος» όπως χαρακτηρίζεται. Φέρει και αυτή λευκό σταυρό επί ανεστραμμένης ημισελήνου και την επιγραφή «Η ΤΑΝ Η ΕΠΙ ΤΑΝ 1821». Άγκυρα, φίδι και πτηνό από τη μία πλευρά του σταυρού και λόγχη με ερυθρά σημαία από την άλλη.

Εκτός αυτών, υπάρχουν και άλλα σχεδιάσματα σημαιών από τις πρώτες ημέρες της Ελληνικής Επανάστασης με διάφορες παραλλαγές πάνω στο ίδιο θέμα.

Τα σχεδιάσματα των σημαιών αυτών κυριαρχούνται από έντονο συμβολισμό τόσο στα χρώματα όσο και στις παραστάσεις και αναπαράγουν σταθερά τα σύμβολα της Φιλικής Εταιρείας με κυρίαρχη σκέψη το «Ελευθερία ή Θάνατος».

▲ Σχεδιάσμα σημαίας της Υδρας με τα σύμβολα της Φιλικής Εταιρείας (16 Απριλίου 1821). Το σχεδιάσμα προέρχεται από το Ημερολόγιο εκοιτριαιών του Ελληνικού ομόλου του Γιακουμάκη Τομπάζη κατά το πρώτο έτος της Επανάστασης (Εθν. Ιστορ. Μουσείο).